

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÂCÎ-ZÂDE CA'FER ÇELEBİ DÎVÂN'INDA ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

TEZİ YAZAN

Kaan BURSAL

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Belde AKA KİYAĞA

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Şirvan KALSIN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Hilal NAYİR EKİNCİ (Mersin Üniversitesi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN/OCAK 2024

T.C

ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

2021012009 numaralı öğrencimiz olan **Kaan BURSAL** tarafından hazırlanan “**TÂCÎ-ZÂDE CA‘FER ÇELEBİ DİVANI’NDA ATASÖZLERİ VE DEYİMLER**” başlıklı bu tez çalışması jüri üyelerimiz tarafından oy birliği ile **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)

Üniv. İçi/Dışı asıl üye - Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Doç. Dr. Belde AKA KİYAĞA

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)

Üniv. İçi – Jüri asıl Üyesi: Prof. Dr. Şirvan KALSIN

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)

Üniv. Dışı - Jüri asıl Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Hilal NAYİR EKİNCİ

(Mersin Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

22 /01/ 2024

Prof. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

Canım Babama...

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 22 / 01 / 2024

Kaan BURSAL

TEŞEKKÜR

Tez alıŐması boyunca bilgisiyle ve tecrübesiyle yoluma ışık tutan ve beni destekleyen hocam Doç. Dr. Belde Aka Kıyağa'ya, sadece tez yazma sürecinde değil hayatımın her anında, durum ve koŐullar ne olursa olsun yanımda olan ve manevi desteğini asla esirgemeyen ağabeyim Tolga Bursal ve annem Derya Bursal'a, bana istediğim vakit hep başarabileceğimi hatırlatan AyŐe Erkan, Yasemin Baz ve Őenay Fidancı'ya, bu süreçte yanımda olan ve inancımı ayakta tutan dostlarım: Cemal Altın, Emine Sivrikaya, Seda Hasdeniz, Betül Begüm Karadayı, Murat Kerimov, Aleyna Karaman, Doğukan Kaplan, Gamze Karlıdağ, Mehmet Akarsu ve Begüm Ebrar TaŐcı'ya teŐekkürü borç bilirim.

22/01/2024

Kaan BURSAL

ÖZET

TÂCÎ-ZÂDE CA'FER ÇELEBİ DİVANI'NDA ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Kaan BURSAL

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Belde AKA KİYAĞA

Ocak 2024, 79 sayfa

Atasözleri ve deyimler geçmişten günümüze kadar ulaşan, uzun deneme ve tecrübe sonucu ortaya çıkan, yer yer mecazlı bir söyleyişe ve anlam derinliğine sahip öğüt niteliğinde kalıplaşmış sözlerdir. Söyleniş güzelliği, anlatımdaki güç ve kavramın zenginliği açısından önemli dil yapıları olan bu sözler pek çok alan için inceleme konusu oluşturmaktadır.

"Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Divan'ında Atasözleri ve Deyimler" adını taşıyan bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan "Giriş" te atasözleri ve deyimler hakkında bilgi verilmiş, araştırmanın konusu, amacı ve kapsamından bahsedilmiştir. İkinci bölüm "Yöntem" de araştırmanın yöntemi açıklanmıştır. Üçüncü bölüm "Bulgular" da ise atasözleri ve deyimlerin tanımı yapılmış olup Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise divanda geçen atasözleri, deyimler ve halk deyişlerinin geçtiği beyitlerin tespiti yapıp bu beyitlerin dili çevirilerine yer verilmiştir. "Tartışma ve Sonuç" başlığı taşıyan son bölümde ise verilen tüm bilgiler toparlanıp değerlendirilmiştir. Yazılan bu tezle Ca'fer Çelebi'nin Divanında atasözü, deyim ve halk deyişlerini nasıl, hangi anlamda ve hangi sıklıkla kullandığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, Divan, atasözü, deyim, halk deyişi

ABSTRACT**PROVERBS AND PHRASES IN TÂCÎ-ZÂDE CA'FER ÇELEBİ'S DIVAN****Kaan BURSAL****Master's Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Advisor: Assoc. Prof. Dr. Belde AKA KIYAĞA****January 2024, 80 pages**

Proverbs and idioms are stereotyped words of advice that have survived from the past to the present, emerged as a result of long trials and experience, and sometimes have a figurative expression and a depth of meaning. These words, which are important linguistic structures in terms of the beauty of pronunciation, power of expression and richness of the concept, are the subject of investigation in many fields.

This thesis, titled "Proverbs and Idioms in the Divan of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi", consists of four chapters. In the first chapter, "Introduction", information about proverbs and idioms is given, and the subject, purpose and scope of the research are mentioned. In the second chapter, "Method", the method of the research is explained. In the third chapter, "Findings", proverbs and idioms are defined and information is given about the life and works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi. Then, the couplets containing proverbs, idioms and folk sayings in the divan were identified and intralingual translations of these couplets were included. In the last section titled "Discussion and Conclusion", all the information given was collected and evaluated. With this thesis, it has been tried to reveal how, in what sense and with what frequency Ca'fer Çelebi used proverbs, idioms and folk sayings in his Divan.

Key words: Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, Divan, proverb, idiom, folk saying

ÖN SÖZ

Yıllardır süregelmiş ve geleneğe yerleşmiş bir atasözü ve deyim anlayışımız vardır. Bu anlayış da ulusal bir nitelik taşımaktadır. Atasözleri ve deyimler bir toplumun yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuştur. Bu sözler bir ulusun ortak olan düşüncesini gözler önüne serer ve daha sonraki nesillere ışık tutar.

On beşinci yüzyıl şairlerinden biri olan Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin Divan'ı İsmail E. Erünsal tarafından yayımlanmıştır. Divanda geçen bütün atasözleri, deyimler ve halk deyişleri tespit edilmiştir.

Tespit edilmiş olan bu atasözleri, deyimler ve halk deyişleri alfabetik olarak sıralanmış olup: Ömer Asım Aksoy'un "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü", Şükrü Haluk Akalın, Belgin Tezcan Aksu ve Recep Toparlı'nın "Türk Atasözleri Sözlüğü", Ali Tanyeri "Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler", Türk Dil Kurumunun basılı "Türkçe Sözlüğü" ve Türk Dil Kurumunun Genel Ağ sistemindeki "Deyim ve Atasözleri Sözlüğünden" faydalanılarak anlamları verilmiştir. Beyitlerin diliçi çevirileri de yapılarak şairin bu söz kalıplarını hangi anlamda kullandığı ortaya konulmuştur. Böylece Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi divanında atasözü ve deyimlerin nasıl yer aldığı konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

OCAK,2024

İÇİNDEKİLER

KAPAK	i
ONAY	ii
İTHAF	iii
ETİK BEYANIM	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
EKLER LİSTESİ	xiv
1.GİRİŞ	1
2.YÖNTEM	3
3.BULGULAR	4
3.1.Kavram ve Terimler	4
3.1.1.Atasözü	4
3.1.2. Deyim	7
3.1.3. Atasözü ve Deyimlerin Benzerlik ve Farklılıkları	9
3.1.4. Halk Tabirleri	10
3.2.Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri	11
3.2.1.Hayatı	11
3.2.2.Sanatı ve Eserleri	13
3.3.Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Divanındaki Atasözleri ve Deyimler	16
3.3.1.Atasözleri	16
3.3.1.1.Ârife bir gül yeter (Ârif isen bir gül yeter kokmaya, cahil isen gir bahçeye yıkmaya)	16
3.3.1.2.Ayıpsız yâr isteyen yârsız kalır	16
3.3.1.3.Bugünün yarımı var	17
3.3.1.4.Gülme komşuna gelir başına	17
3.3.1.5.İyilik yap denize at	18
3.3.2.Deyimler	18
3.3.2.1.Abesle uğraşmak	18

3.3.2.2.Ağzı bir olmak.....	18
3.3.2.3.Ağzı köpürmek.....	19
3.3.2.4.Ağzı sulanmak.....	19
3.3.2.5.Aklı ermek.....	19
3.3.2.6.Alçak gönüllü olmak.....	20
3.3.2.7.Aman vermemek.....	20
3.3.2.8.Ayağı düz basmak.....	20
3.3.2.9.Ayağını öpmek.....	21
3.3.2.10.Ayak sürümek.....	21
3.3.2.11.Ayaklar altına düşmek.....	21
3.3.2.12.Ayakta direnmek (Ayakta kalmak).....	22
3.3.2.13.Ayrı düşmek(Ayrı başına).....	22
3.3.2.14.Az çok dememek.....	22
3.3.2.15.Azap etmek.....	23
3.3.2.16.Bağrı yanık olmak.....	23
3.3.2.17.Bağrına basmak.....	23
3.3.2.18.Bağrına taş basmak.....	24
3.3.2.19.Bağrını delmek.....	25
3.3.2.20.Baş açmak.....	25
3.3.2.21.Baş çekmek.....	25
3.3.2.22.Başkaldırmak.....	26
3.3.2.23.Baş kesmek.....	27
3.3.2.24.Baş koşmak.....	27
3.3.2.25.Baş koymak.....	27
3.3.2.26.Başına vurmak.....	27
3.3.2.27.Başı aşağı olmak.....	28
3.3.2.28.Başı kaygısı düşmek.....	28
3.3.2.29.Baştan ayağa.....	29
3.3.2.30.Belaya düşmek.....	29
3.3.2.31.Canını almak.....	29
3.3.2.32.Can vermek.....	29
3.3.2.33.Ciğeri yanmak.....	30
3.3.2.34.Dem vurmak.....	30

3.3.2.35.Derdine derman olmak.....	33
3.3.2.36.Derisini yüzmek.....	33
3.3.2.37.Dil dökmek.....	33
3.3.2.38.Dil uzatmak.....	34
3.3.2.39.Diş bilemek.....	34
3.3.2.40.Düğüm olmak.....	35
3.3.2.41.El vermek.....	35
3.3.2.42.Farkına varmak.....	35
3.3.2.43.Gam yemek.....	36
3.3.2.44.Göklere çıkmak (erişmek).....	36
3.3.2.45.Göz açtırmamak.....	36
3.3.2.46.Göz kulak olmak.....	37
3.3.2.47.Göz yummak.....	37
3.3.2.48.Gözden irag olmak.....	38
3.3.2.49.Gözleri kan çanağına dönmek.....	38
3.3.2.50.Gözü (yaş) dolmak.....	38
3.3.2.51.Gözü açılmak.....	39
3.3.2.52.Gözü tutmak.....	39
3.3.2.53.Gözüne görünmemek.....	40
3.3.2.54.Gözüne uyku girmemek.....	40
3.3.2.55.Gözünün yaşına bakmamak.....	40
3.3.2.56.Haram olmak.....	41
3.3.2.57.Helak etmek (olmak).....	41
3.3.2.58.İki eli kanda olmak.....	40
3.3.2.59.İki göz iki çeşme.....	42
3.3.2.60.İkiyüzlü olmak.....	42
3.3.2.61.İşi Allaha bırakmak.....	42
3.3.2.62.Kafa karıştırmak.....	43
3.3.2.63.Kan ağlamak.....	44
3.3.2.64.Kanına girmek.....	44
3.3.2.65.Karalar giymek.....	44
3.3.2.66.Kulağa fısıldamak (Kulağına söylemek).....	45
3.3.2.67.Kurban olmak.....	45

3.3.2.68.Kuruntu etmek.....	45
3.3.2.69.Kül etmek.....	46
3.3.2.70.Nabza göre şerbet vermek.....	46
3.3.2.71.Naza çekmek.....	46
3.3.2.72.Nispet etmek.....	47
3.3.2.73.Parmak hesabı.....	47
3.3.2.74.Sevdasına düşmek.....	45
3.3.2.75.Şeytana uymak.....	48
3.3.2.76. Takati kalmamak.....	48
3.3.2.77.Toprak olmak.....	48
3.3.2.78.Üstüne düşmek.....	49
3.3.2.79.Yemin (ant) vermek.....	49
3.3.2.80.Yer öpmek.....	49
3.3.2.81.Yol gözlemek.....	50
3.3.2.82.Yüz sürmek.....	50
3.3.2.83.Yüz vermek (yüz verince astarını istemek).....	52
3.3.2.84.Yüzü kara.....	52
3.3.3.Halk Tabirleri.....	53
3.3.3.1. Allah başarılı kılsın (muvaffak eylesin).....	53
3.3.3.2.Allah dermansız dert vermesin.....	53
3.3.3.3.Gözlerinden öpmek.....	53
3.3.3.4.Göğsünü germek.....	54
3.3.3.5.Kan içmek.....	54
3.3.3.6.Kan yutmak.....	54
3.3.3.7.Kapısına gelmek.....	55
3.3.3.8.Nazar etmek.....	55
4.TARTIŞMA VE SONUÇ.....	56
KAYNAKÇA.....	58
EKLER.....	62

KISALTMALAR

g.	: Gazel
k.	: Kaside
s.	: Sayfa
ř.	:şiir
t.	: Terci'at
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire

EKLER LİSTESİ

EK A. Etik Kurul Onay Belgesi.....	62
EK B. Etik Kurul Kararı.....	64
EK C. Tez Etik Kurulu İzin İstek Yazısı.....	65

1. GİRİŞ

Atasözleri ve deyimler sözlü kültür ürünleridir ve bir milletin dünyaya bakışını, milli kimliğini yansıtan unsurlardır. Atasözleri geçmişten günümüze kadar gelmiş, geniş bir tecrübe ürünü olan özlü sözler olup; deyimler ise bir kavramı belirten özel anlatım kalıplarıdır. Atasözleri ve deyimler her ne kadar şekil bakımından birbirine benzese de kavram yönünden farklıdırlar. Deyimlerde yol gösterme özelliği ile hüküm bildirme bulunmaz (Aksoy, 1984, s. 19).

Her millet kendine özgü atasözü ve deyim oluşturmuş ve bu kavramlar folklorun inceleme alanı içinde irdelenmiştir (Altaylı, 2010, s. 126). Folklor bir milletin sosyal yaşamı içerisinde oluşarak derdini, kederini, sevincini ve milli kimliğini yansıtır; dolayısıyla atasözleri ve deyimler var olduğu toplumun inancını, hayata bakış açısını ve kavrayışını Tanrı-insan ve insan-doğa ilişkisini ortaya koyar (Altaylı, 2010, s. 127).

Klasik Türk Edebiyatı şair ve yazarları da toplumun ortak kültür değerleri olan atasözleri ve deyimlere eserlerinde sıkça yer vermişler; söylediklerine inandırıcı hava vermek, düşünceleri güçlendirmek, şiirlerini süslemek, söylediklerini net, açık ve etkili bir biçimde ifade etmek için atasözü ve deyimlerden yararlanmışlardır (Kaya, 2011, s.5). Özellikle de XV. yüzyılın ilk yarısında, atasözü ve deyim gibi sözlü gelenek ürünlerine Klasik Türk Edebiyatı şairlerinin şiirlerinde çokça rastlanır (Kaya, 2020, s. 403). Bu söz kalıplarından yararlanan şairlerden biri de Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi’dir.

Bu bağlamda araştırmanın konusu; XV. yüzyılda yaşamış olan Tâcî-zâde Ca ‘fer Çelebi’nin Divanı’nda yer alan atasözleri ve deyimlerdir.

Yapılan literatür taramalarında atasözleri ve deyimler üzerine yapılan pek çok çalışma tespit edilmiştir. Bunlar: “14. yüzyıl Anadolu Sahası Şairlerinden Kadı Burhaneddin, Ahmedî ve Hoca Dehhânî’de Atasözleri ve Deyimler” (Kartal, 2020); “16.yüzyıl Şairlerinden Zati, Muhibbi, Baki, Fuzuli, Taşlıcalı Yahya, Nev’i, Cinani, Hayali, Hayreti’nin Divanlarında Atasözleri Ve Deyimler” (Ulaş, 2023); “Bağdadlı Ruhi Divanında Atasözleri Ve Deyimler” (Atmaca, 2015); “XV. yüzyılın İlk Yarısında Telif Edilen Divanlarda Atasözleri Ve Deyimler” (Gülüm, 2014); “15. yüzyıl Şairlerinden Mesihî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necati Beg, Üsküblü İshak Çelebi Ve Şeyhi’nin Divanlarında Atasözleri Ve Deyimler” (Öge, 2001).

Çelebi hakkında yapılan tez çalışmaları ise: “Tacizade Cafer Çelebi Divanı'nda XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı” (Şen, 2002); “Tacizade Cafer Çelebi'nin Divanı'nda Maddi Kültür” (Sevim, 1992); “Tacizade Ca'fer Çelebi: Devri - Hayatı - Eserleri - Edebi Şahsiyeti -Gazelleri Şerhi” (Ertonga, 1987).

Bugüne kadar yapılmış olan çalışmalara baktığımızda Daha önce Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Divanı'ndaki atasözleri ve deyimlerin ayrıntılı incelenmemiş olduğu tespit edilmiş olup bu tezle literatürdeki bu eksikliğin giderilmesi de amaçlanmaktadır.

Araştırmanın amacı ise şairin divanındaki atasözleri ve deyimleri tespit etmek ve bu atasözleri ve deyimlerin kullanılmış olduğu beyitlerin diliçi çevirilerini yaparak bu söz kalıplarının divanda nasıl ve hangi sıklıkta yer aldığını tespit etmektir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada metin merkezli araştırma yöntemi kullanılmıştır. İsmail E. Erünsal'ın hazırlamış olduğu Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Divanı atasözleri ve deyimler bağlamında taranıp incelenmiştir.

Divan ayrıntılı bir şekilde incelenerek atasözleri ve deyimlerin geçtiği beyitler tespit edilip; beyitlerin diliçi çevirileri yapılmıştır. Madde başı olarak belirtilen atasözü ve deyimlerde Aksu, Akalın ve Toparlı'nın yazmış olduğu Türk Atasözleri Sözlüğü, Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Türk Dil Kurumunun internet sözlüğü ve Türk Dil Kurumunun basılı Türkçe Sözlüğü esas alınmıştır.

Divanda geçen atasözleri ve deyimler kendi içinde ayrı başlıklar altına alınıp daha sonra alfabetik sıralama yapılmıştır.

Tarama esnasında Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin divanında halen günümüzde de varlığını devam ettiren bazı halk deyişleri de saptanmış olup tez içerisinde bu söz kalıplarına da yer verilmiştir.

3. BULGULAR

3.1.Kavram ve Terimler

3.1.1.Atasözü

Atasözleri zaman içerisinde kalıplaşarak nesilden nesile aktarılır. Sözün kalıcı hâle gelebilmesi için mensup olduğu toplum tarafından zaman içinde tekrarlanması, halk arasında değer kazanması ve benimsenmesi gerekmektedir (Dilçin, 2018, s. XV). Şu an elimizde bulunan, zihinlerimizde varlığını sürdüren atasözleri, bu özelliklerle vücut bulmuş ve benimsenmiş olup bizlerden sonra da ulusal miras olarak yeni nesillere aktarılacaktır (Dilçin, 2018, s. XV).

Atasözleri atalarımızın, uzun denemeleri sonucunda edinmiş oldukları tecrübeleri belirli bir kural çerçevesinde ifade eden, zekice düşünce ya da öğüt niteliğinde olan, kalıplaşmış, herkesçe kabul edilmiş özlü sözleridir (Aksoy, 1988, s. 37).

Atasözleri, söz varlığından önce ortaya çıkan ve zihinde yer edinen, yaşadığı duruma ve konuya uygun olduğu düşünülerek konuşmada ve yazıda kullanılan kalıplaşmış sözlerdir (Akalin vd., 2022, s.7).

Atasözleri, yüzyıllardan beri bir toplumun deneyimlerini, dünya görüşünü, bilgeliğini ve anlatım gücünü yansıtır (Aksan, 2004, s.33). Bir kısım atasözü tarihsel yazılı kaynaklarda varlığını devam ettirmiş olsa da bir kısmı açıklık getirilen konunun toplum yaşamında artık yerinin olmaması, sözcüklerin eskimesi veya kullanım sıklığının azalması gibi sebeplerden varlığını yitirmiştir (Aksan, 2004, s.33)

Atasözü; Arapça “mesel”, Türkçe “sav” sözcükleriyle karşılanmış olup Divan edebiyatında bu kavram “mesel” veya “darb-ı mesel” olarak geçmektedir (Aksoy, 1988, s. 14). Mesel kelimesinin anlamı duruma uyan, uygun olan bir atasözü söylemek olup kelimenin çoğulu emsal; darb-ı meselin çoğulu da durub-i emsaldir (Aksoy, 1988, s. 14). Her ne kadar uzunca bir süre bu kelimeler kullanılmış olsa da zaman içerisinde unutulmuş ve bu kelimelerin yerine tekil olarak atasözü, çoğul olarak ise de atasözleri kullanılmaya başlanmıştır (Aksoy, 1988, s. 14). Türk soylu halkların arasında ise farklı adlandırmalar görülmektedir: Azerbaycan Türkçesinde *atalar sözü*, Türkmencede atalar *sözi* ve *nakıl*, Gagavuz Türkçesinde *söyleyişler*, Kazak Türkçesinde *makal-metel*, *nakıl*,

Başkurt Türkçesinde *mekel*, *eytim*, *atalar hüzi*, Kırgız Türkçesinde *makal-lakap*, Kumuk Türkçesinde *atalar sözü*, Uygur Türkçesinde *zerbimesel*, *makal-temsil*, *makal*, Özbek Türkçesinde *makal*, Hakas Türkçesinde *söspek*, Sagay Türkçesinde *takpak*, Tuva Türkçesinde *üleger*, Şor Türkçesinde *sös kebi*, Çuvaşlarda *samah* vb. (Akalin vd. , 2022).

Atasözlerinin ilk hangi zamanda veya nerede ortaya çıktığıyla alakalı kesin bir bilgi olmayıp insanlık tarihinin en erken çağlarında beri küçük topluluklar halinde avcı-toplayıcı topluluklardan itibaren var olduğu düşünülmektedir (Çobanoğlu, 2004, s.1-2). En eski metinler olarak kabul edebileceğimiz Köktürk ve Uygur harfli yazma metinlerinde geçen Türk atasözleri için başvurulan kaynak ise Divan-ı Lügat-it Türk'tür (Akalin vd., 2022, s.8). Eseri yazan Kaşgarlı Mahmud, geçen atasözlerini daha anlaşılır kılmak için örnek cümlelerle açıklamıştır (Akalin vd., 2022, s.18). Divan-ı Lügat-it Türk üzerine araştırma yapan Abdülahad Nuri, Necip Asım Carl Brockelmann gibi pek çok araştırmacı eserde iki yüz elli bir ve üç yüz yirmi arasında değişen sayılarda atasözünün mevcut olduğunu saptamıştır (Akalin vd., 2022, s.19). Atasözlerinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Atasözlerinde zengin söz sanatları kullanılmıştır (Akalin vd., 2022, s.87).

Belagat: Bir düşünce ve duygunun yerinde ve zamanında manası en açık şekilde ve akıcı bir dille ifade edilmesidir (Saraç, 2019, s. 33).

“ne ekersen onu biçersin”

Fesahat: Lügat anlamı açık seçik ve berrak halde bulunma olup; terim anlamı kelime telaffuzunun akıcı olup kulağa hoş gelmesi, anlamının açık olmasıdır (Saraç, 2019, s. 37).

“akıl yaşta değil baştadır”

Mecaz: Bir kelimenin gerçek anlamı dışında, başka bir anlama gelecek şekilde kullanılmasıdır (Saraç, 2019, s.109).

“minareyi çalan kılıfını hazırlar”

Kinaye: Lügat anlamı gizlemek olup; bir sözü temel anlamında kastedilmiş olması mümkün olmakla birlikte, gerçek anlamı dışında kullanmaktır (Saraç, 2019, s. 144).

“üzüm üzüme baka baka kararır”

Mübalâğa: Bir niteliğin, durumun veya fiilin gerçekleşme ihtimalinin zor hatta mümkün olmadığı durumlarda abartılarak ifade edilmesidir (Saraç, 2019, s. 218).

“deliye bal tattırmışlar, çarşıda katran bırakmamış”

Hüsn-i Ta’lîl: Bir olayı veya durumu ifade ederken güzellik katacak tarzda kendi sebebi dışında bir sebep göstermektir (Saraç, 2019, s. 230).

“üzüm üzüme baka baka kararır”

Cinas: Lügat anlamı iki veya daha fazla şeyin birbirine benzemesi olup; manzum veya düz yazı bir metinde anlamları farklı sözcükler arasındaki söyleyiş ve yazılış benzerliğidir (Saraç, 2019, s. 243).

“yerine düşmeyen gelin, yerine yerine eskir”

İştikak: Bir kök veya kökte türemiş bir veya birden çok kelimenin aynı ibarede bulunmasıdır (Saraç, 2019, s. 252).

“arife tarif gerekmez”

Seci: Lügat anlamı kumru, güvercin gibi kuşların aynı sesleri tekrarlayarak ötmeleri demek olup düz yazıda fâsıla sonlarında aynı harfin bulunmasıdır (Saraç, 2019, s. 255).

“bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur”

Teşbih: Aralarında bir veya birden fazla benzerlik bulunan iki şeyin birinin diğerine benzetilmesidir (Saraç, 2019, s. 129).

“söz gümüşse sükût altındır”

Tevriye: Lügat anlamı bir haberi gizleyerek bir başka söz ve haberi öne çıkarmak olup; nazım ve nesirde, yakın ve uzak iki anlamı bulunan bir lafzın zihnimize hemen gelen yakın anlamın değil uzak anlamı kastetmektir (Saraç, 2019, s. 206).

“kara kış âlemin yüzünü ağartır”

- Atasözleri kalıplaşmış sözler olup bu sözlerin yeri veya kendisi hiçbir şekilde değiştirilemez.
- Az sözle çok şey anlatılmak istenir, kısa ve özlüdür.
- Birçoğu bir veya iki cümleden oluşur, nadiren daha uzun olanlarına rastlanmaktadır.
- Felsefeler, gerçekler ve bilgece düşünceler bildirerek atasözleri yol gösterici niteliktedir.
- İnanış, töre ve gelenekleri bildirir.
- Atasözleri doğrudan öğüt ve ahlak dersi vermektedir.
- Sosyal olaylar, doğa olayları ve toplumsal olayların nasıl gerçekleştiğini uzun süre gözlem ve deneme sonucu bildirerek, ders almamız gerektiğini hatırlatır.
- Emir ya da geniş zaman kipi kullanılır (Aksoy, 1988, s. 15-19).

3.1.2. Deyim

Bir kavramı veya bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içerisinde belirten sözcük gruplarına ‘‘deyim’’ denmektedir.

Deyim, ‘‘ İki ya da daha fazla sözcükten oluşan bir durumu anlatmak için kullanılan gerçek anlamı ya da mecazî anlamıyla kullanılan kalıplaşmış sözcüklerdir’’(Parlatır, 2008, s. 1).

Deyimlerde bahsedilmek istenen konu anlatılırken; teşbih, istiare, mecaz, kinaye gibi unsurlara başvurulur. Gerçek anlamları dışına çıkıp yeni bir anlam oluşturan deyimler, aynı zamanda dilin zenginlik ve canlılığını gözler önüne serer (Yelten, 1989, s. 180).

Uzunca bir süre öncesine kadar deyim için ‘‘terime’’, ‘‘tabir’’ ve ‘‘ıstılah’’ adları kullanılıyordu; hem atasözü hem de deyim başka bir adı ‘‘meşhur sözler’’ idi (Aksoy, 1988, s. 14).

Deyimin farklı kaynaklarda yer alan tanımları ise şöyledir:

"Her dilde, kuruluş anlamları, sözcüklerinden düz anlamlarından az çok kaymış olan, kalıplaşmış birçok öbekler ve takımlar vardır. Anlamları ve yapıları kurallara bağlanamayan, açıklanması için derin incelemeler isteyen; incelenmemesi daha doğru olan; yapısını değiştirmeden, çoğu kez başka dile çevrilemeyen bu kalıplaşmış takımlarla söz öbekleri de Türkçenin özelliklerinden sayılır. Bu çeşit takımlara, öbeklere deyim adı verilir." (Gencan, 1979, s. 527).

"Deyim, anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan bazı sözcükleri değişmediği hâlde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır." (Hatiboğlu, 1982, s. 194).

"Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlam birim toplaşması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz." (Vardar, 1988, s. 74).

"Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeğidir." (Topaloğlu, 1989, s. 55).

"Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları." (Aksoy, 1984, s. 49).

"Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür." (Aksan, 1982, s. 37).

"Deyimler (tâbirler), asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifâdesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır." (Elçin, 1986, s. 642).

"Anlatıma akıcılık, çekicilik katan çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğu." (Püsküllüoğlu, 1995, s. 7).

"Bir kavramı, bir düşünceyi, bir olayı az sözle belirtmek ve daha etkili kılmak için başvurulan anlatım yollarından biridir." (Özdemir, 1997, s. 5).

"Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış söz." (Hengirmen, 1999, s. 116).

"Deyimler, anlatım gücünü arttırmak için kullanılan genellikle gerçek anlamlarının dışına kayarak mantık dışı hayaller, düşünceler taşıyan kalıplaşmış sözlerdir." (Demir, 2004, s. 612).

"Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir." (Türkçe Sözlük, 2005, s. 517).

Deyimlerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kalıplaşmış sözcüklerdir ve hiçbir şekilde sözcüklerin yeri veya yerlerine aynı anlama gelebilecek başka bir sözcük konulamaz.
- Kısa ve özlü sözlerdir.
- En az iki sözcükten meydana gelirler.
- Deyimlerin amacı atasözlerinde olduğu gibi yol göstermek veya öğüt vermek değil, tamamen bir durumu çekici ve hoş bir anlatımla belirtmektir.
- Hem mecaz hem de gerçek anlam özelliği taşırlar (Aksoy, 1988, s. 38-43).

3.1.3. Atasözü ve Deyimlerin Benzerlik ve Farklılıkları

1. Atasözleri bir kural ve bir yargı bildirdiği için genellikle bir veya bir iki cümleden oluşabilir; fakat deyimler bir durumu bildirdikleri için çoğunlukla sözcük öbeği yapısındadır (Akalin vd. , 2019, s. 93).

2. Atasözü ve deyimler kalıplaşmış yapıda oldukları için bu yapılar değiştirilemez; sadece deyimler cümle yapısı ve ana sözcükler değişmeden zamir ve çekim biçimleri değişir (Akalin vd. , 2019, s. 93).

3. Atasözleri yol göstermek ve öğüt vermek amacıyla gerçek ve mecaz anlamda kullanılırken; deyimler bir durumu, bir kavramı çekici hoş bir anlatımla belirtir (Akalin vd. , 2019, s.93).

4. Atasözleri de deyimler de hem gerçek hem de mecaz anlamda karşımıza çıkabilir (Akalin vd. , 2019, s. 93).

5. Bazı sözler fiil çekimine bağlı olarak atasözü iken deyim, deyim iken atasözü olabilir (Akalin vd. , 2019, s. 94).

6. Atasözlerinde de deyimlerde de edebi sanatlar kullanılmış olsa da; atasözlerinde birçok edebi sanatı görülürken deyimlerde ise mecaz sanatı hâkimdir (Parlatır, 2008, s. 42).

3.1.4.Halk Tabirleri

Halk edebiyatı ürünlerinden olan tabirler, eski ataların pürüzsüz zevk ve ince görüş ürünü olan manalı, keskin ifadeli sözleri gibi temiz, açık ve sadedir (Dilçin, 2018, s. XXXIII). Nazım kısmı nesre göre daha gelişmiş olup vezin, fikir, söz, zevk ve ruh bakımından bütün unsurlar Türk ve Türkçedir (Dilçin, 2018, s. XXXIII).

Dualar ve beddualar (ilençler), atasözleriyle deyimlerden başka kalıplaşmış sözlerden olup en önemli özellikleri ise konularının sınırlı olması ve konuya özgü anlatım aracı olmalarıdır.(Aksoy, 1988, s. 53).

Dualar ve bedduaların bir kısmı atasözü bir kısmı ise deyim sayılabilir. Eğer ki bir söz tek bir kişi için söylenmemiş ve genel bir nitelik taşıyor, bir kural gibi söylenmiş ise atasözü sayılmaktadır:

Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin

Allah namerde muhtaç etmesin

Allah deveye kanat vermesin gibi (Aksoy, 1988, s. 53-54).

Bir kavramı hoş ve çekici bir anlatımla özel bir kalıp içerisinde anlatan dua ve beddualar ise deyim niteliği taşıdığı için deyim sayılmaktadır:

Allah unutturmasın

Eline sağlık

Gözünü toprak doyursun gibi (Aksoy, 1988, s.54).

Dua ve bedduaların konusunun iyi ve kötü dilek olması, deyim sınırsız konuları içine girebileceğinden deyim özelliği bulunan dua ve beddualar, deyim olarak da düşünülebilir (Aksoy, 1988, s.54).

3.2.Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri

3.2.1.Hayatı

Ca'fer Çelebi, II. Bâyezîd'in şehzadelîği sırasında Amasya'da "müdebbir-i umûr" olup tahta geçişinden sonra bir süre defterdarlık ve nişancılık görevinde bulunan "şair ve hattat" Tâcî Bey'in oğludur (Şentürk ve Kartal, 2017, s. 254). Ca'fer Çelebi'nin babası Tâcî Bey, Amasya'da Hacı Beyzade ailesine mensuptur (Şen, 2002, s.1). Mısır'da öğrenim görmüş ve daha sonra Amasya'ya dönmüştür. Bu dönemde I. Bâyezîd'in iltifatına mazhar olmuş onun yanında görev aldıktan sonra nişancılığa getirilmiştir. Tâcî Bey, II. Bâyezîd'in meclis ve sohbetlerinde onu kötü alışkanlıklara teşvik etmekle suçlandığı için Fatih Sultan Mehmed'in gazabına uğramamak adına kaçmış ve Bağdat'ta yaşamıştır; bir süre sonra tekrar Amasya'ya dönüp nişancılık görevini devam ettirmiştir (Şen, 2002, s.1).

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, 857 yılının Şaban ayında (m. Ağustos 1452) Amasya'da doğmuştur (Hüseyin Hüsameddin, 2015, s.71). Bu dönemde Amasya, devletin önemli ilim ve kültür merkezlerinden biridir. II. Bâyezîd'in sancakbeyi görevinde olması, etrafında önemli devlet insanları ve âlimlerin toplanmasına da sebebiyet vermiştir; Kutbî Paşa, hattat Şeyh Hamdullah, Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi, Fenârîzade Ahmet Paşa, Mihrî Hanım, Cezerî Kasım Paşa bu isimlerden bazılarıdır (Şen, 2002, s. 1).

Babası Tâcî Bey'in devlet işlerinde almış olduğu görevler ve ilme olan ilgisiyle Ca'fer Çelebi ilk eğitimini dönemin âlimlerinden olan Şeyhîzâde Abdi, Muidzâde, Muhyiddin Mehmed, Horasânîzâde es-Seyyid ve Abdullah Çelebi'den almıştır (Hüseyin Hüsameddin, 2015, s. 7). Bir müddet sonra eğitimini tamamlamak üzere Amasya'dan ayrılmış ve Bursa'da Hatipzade, Hacı Hasanzade, Kastalanî ve Hocazade gibi dönemin tanınmış âlimlerin öğrencisi olmuştur; eğitimini tamamladıktan sonra ise Ca'fer Çelebi, Simav Medresesi'nde ders vermeye başlamıştır. Simav'da kadılık vazifesini de icra eden Çelebi'nin burada bir camisi de bulunmaktadır (Şen, 2002, s.1).

Ca'fer Çelebi 899 (m. 1493 – 1494) yılında Çandarlı İbrahim Paşa'nın desteğiyle Simav'dan ayrılmış ve İstanbul'daki Mahmud Paşa Medresesi'nde elli akçe ücretle çalışmaya başlamış olup Medresede çalışmadan önce nerede olduğuyla alakalı

kesin bir bilgi olmamakla beraber Edirne’de yaşadığı tahmin edilmektedir (Şen, 2002, s.1).

Bir rivayete göre Rebiyülevvel 903 (m. Ekim 1497)’te II. Bâyezîd, devlet büyüklerinden ulemadan bir kişiyi nişancı olarak seçmelerini istemiş ve onlar da Ca’fer Çelebi’yi bu göreve layık görmüşlerdir; Sultan tarafından kendisine vezirlik unvanı da verilen Çelebi, teşrifatta önemli bir değişikliğe neden olmuş ve Divan-ı Hümayun’da defterdardan önce gelip sağ tarafa oturmuş, seferlerde vezirler gibi otağı kurmasına izin verilmiştir (Şen, 2002, s.1).

Bu süreçte Moton ve Koron seferlerine katılmış, bu seferlerin fetihnamesini yazmıştır. II. Bâyezîd’in saltanatının sonlarına kadar hiçbir şekilde durumunda değişiklik yapılmayan Çelebi o dönemde edebi faaliyetlerini sürdürmüş, sultana kasideler sunmuş ve Mısır sultanına üç mektup yazmıştır (Erünsal, 2018, s.13).

II. Bâyezîd’in saltanatının son zamanlarında şehzadeler arasında taht mücadelesi başladığında Çelebi, bu mücadelede Şehzade Ahmed’i destekleyenler arasındadır; hatta Divan’ında yer verdiği “nergis” redifli kasidesini de Şehzade Ahmed için yazmıştır (Erünsal, 2018, s.14).

Padişah kendisinden sonra Şehzade Ahmed’in sultan olmasını istemesine rağmen yeniçeriler Şehzade Selim’in padişah olmasını desteklemişler ve Çelebi’nin de içerisinde bulunduğu Şehzade Ahmed taraftarlarının evleri yağmalanmıştır (Erünsal, 2018, s.15).

Her ne kadar Ca’fer Çelebi bu saldırıdan kurtulmuş olsa da, isyancıların baskısı üzerine Sadrazam Hersekoğlu Ahmet Paşa, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ve Kazasker Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi ile birlikte görevden alınmış;II. Bâyezîd’in 8 Safer 918 (m. 25 Nisan 1512)’de tahttan feragat edip Şehzade Selim’in padişah olması üzerine Ca’fer Çelebi Selim’e Farsça bir kaside sunmuştur (Şen, 2002, s.2).

Ca’fer Çelebi Şevval 919 (m. Aralık 1513)’da Sultan Selim ile birlikte Çaldıran Seferi’ne kazasker olarak katıldığı dönemde yeniçeriler birkaç devlet adamının desteği ile padişahı seferi yarıda kesip İstanbul’a döndürmeye mecbur bırakmak için ayaklanmışlardır (Şen, 2002, s.2).

Yavuz Sultan Selim sorumlular arasında Vezir İskender Paşa, Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa ve Kazasker Ca'fer Çelebi'nin olduğunu öğrenmesi üzerine Ca'fer Çelebi'yi huzuruna çağırıp sorgulatmış İskender Ağa ve Osman Ağa'yı sorgusuz sualsiz öldürmüştür. (Erünsal, 2010 s. 354). Yavuz Sultan Selim her ne kadar sonrasında verdiği kararın aceleyle ve insafsızca olduğunu düşünüp pişman olsa da Ca'fer Çelebi'yi 18 Ağustos 1515'de idam ettirmiştir (Erünsal, 2018, s. 19).

3.2.2.Sanatı ve Eserleri

Ca'fer Çelebi'nin nesrinde ve şiirinde 15. yüzyıl üslup ve dil özelliklerini taşımakla beraber yer yer farklılıklar olduğu bilinir (Erünsal, 2010, s. 353). Sade bir anlatım ve Türkçenin baskın olduğu, yer yer ise Arapça ve Farsça kelimelerin yer aldığı edebi bir ifade kullanmış olsa da nesirde süslü nesir kullanmış olup; şiirde ise Türkçe kelimeler dışında Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalara yer vermiştir (Erünsal, 2010, s. 353). Ca'fer Çelebi sade Türkçe ifadeler kullanmış olsa bile onları atasözleri ve deyimlerle süslemiş, kelime oyunları yaratmıştır (Erünsal, 2010, s.354).

II. Mehmed'in imparatorluğunda İstanbul önemli bir kültür merkezi haline getirilmek istenmiş ve İranlı da dâhil olmak üzere birçok meşhur şair ve âlim İstanbul'a getirilmiştir; bunun sonucu olarak da günlük dil ile edebi dil birbirinden ayrılmış sun'î şiir dili ortaya çıkmış olup on beşinci yüzyılda Türkçe ile birlikte yeni Arapça-Farsça unsurlar arasında denge sağlanmaya çalışılmıştır (Erünsal, 2018, s.57).

Çelebi ise bu dönemde eserlerindeki mısraların arasına atasözleri, çok bilinen ifadeler, ayet ve hadisler hatta Arapça cümleler ekler (Erünsal, 2018, s.59). Özellikle Divanı'nda dil bilgisi kurallarına çokça dikkat etmiş, mahallî Türkçeyi hissettiren konuşma diline sahip bir lisan kullanmıştır (Erünsal, 2018, s.62).

Wilkson Gibb, Ca'fer Çelebi'nin Divan'ında yer alan şiirlerinin zarif ve ilmî olduğunu, yazarın bilgi birikiminin ve kültürünün damgasını taşıdığını; yeni fikirler ve zekice ortaya konmuş hayallerin az olmadığını fakat mısraların genellikle "kendiliğinden olmadan yoksun olup samimiyetten uzak olduğunu dile getirir (Gibb, 1999, s. 476).

Latîfî genel olarak şairlerin Ca'fer'in şiirlerindeki kelime seçimi ve hayali hakkında olumsuz bir şey söylemediğini; ancak eserinde görülen hayal ve sanatla

orantılı olarak his uyandırma gücü ve yeteneğinden uzak olduğu konusunda hemfikir olduklarını dile getirir. Âşık Çelebi de Ca'fer Çelebi'nin düz yazısının şiirinden, kasidelerinin gazallerinden, Farsçasının Türkçesinden daha iyi olduğunu söyleyerek şiirinin aşktan yoksun olduğunu belirtir (Gibb, 1999, s. 476).

Çelebi'nin eserleri:

Divan: Ca'fer Çelebi'nin yayınlanan Divan'ında yirmi sekiz Türkçe kaside, bir müseddes, sekiz murabba, iki yüz elli beş Türkçe gazel, üç Türkçe tercî-bend, on Türkçe kıt'a, dört Arapça kaside, bir Arapça müstezat, bir Arapça gazel, iki Farsça kaside, bir Farsça tahmis, iki Farsça gazel ve bir Farsça murabba bulunmaktadır (Erünsal, 2018, s.25).

Ca'fer Çelebi Türkçe kasidelerini yazarken Osmanlı edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden olan Ahmed Paşa'dan etkilenmiştir.

Kasidelerinin dördünü Yavuz Sultan Selim'e, birini Şehzade Ahmed'e, üçünü Vezir Ali Paşa'ya, ikisini sevgilisine, ikisini bir şeyhe ve geriye kalanları II. Bâyezîd'e ithaf etmiştir (Erünsal, 2018, s.25).

Kasidelerindeki bölümler kurala uygun bir biçimde sıralanmış olup nesîb, girizgâh, methiye, fahriye, taleb ve dua bölümlerden oluşur (Erünsal, 2018, s.25). Sadece şeyh, Ali Paşa ve sevgilisi için yazmış olduğu kasidelerde bu kuralın dışına çıkmıştır (Erünsal, 2018, s.25).

Ca'fer Çelebi'nin Divan'ının sekiz nüshası vardır ve bunlar: John Rylands Kütüphanesi, Dârü'l-Kütübi'l-Mısri, Biblioth que Nationale, H let Efendi, Ayasofya, Staatsbibliothek, Nuruosmaniye Kütüphanesi ve British Museum'dadır (Erünsal, 2018, s. 23-25).

Heves-name: Ca'fer Çelebi, Mahabbet-n me adıyla da bilinen eser de Ca'fer Çelebi hem İstanbul'un güzelliklerinden hem de başından geçen gönül macerasından bahsetmiştir (Şen, 2022).

Eser    bölümden oluşmaktadır: İlk iki bölüm giriş mahiyetinde olup konuyu açıklar; münacaat ve n at ile başlayan eserde, İstanbul'un çeşitli yerleri tasvir edilir (Ertonga, 1987, s.5).    nc  bölümde ise Ca'fer Çelebi sevgiliye ait bütün güzellik unsurlarından ve ondan ayrılmak zorunda kaldığından bahseder (Şen, 2022).

Ca'fer Çelebi'nin Heves-name'si mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir eserdir ve eserde Ahmed Paşa ve Şeyhi gibi şairleri tenkit etmiştir (Ertonga, 1987, s.5).

Ca'fer Çelebi'nin en beğenilen ve en tanınan eseri olarak kabul edebileceğimiz eser aruzun “hezec” bahrinin “mefâilün mefâilün feûlün” kalıbıyla yazılmış bir eserdir (Şen, 2002, s.4).

Mahruse-i İstanbul Fetihnâmesi: Sanatkârane bir üslupla kaleme alınmış olan eser ayet, hadis, Farsça, Arapça ve Türkçe beyitlerle süslenmiş olup eser İstanbul'un fethi için güvenilir bir kaynak niteliğindedir (Ay, 2020, s.315).

Münşeât: Ca'fer Çelebi'nin yazılarının birçoğunun bir münşeât mecmuasında toplandığı belirtilmektedir fakat bu eserin müstakil bir eser olup olmadığı kesin değildir (Ay, 2020, s.315).

Enîsü'l-ârifîn: Eser on beş bölümden oluşmaktadır ve her bölümde ahlakın bir konusundan bahsedilmiştir (Erünsal, 2018, s.40). Eser Mevlana Şükrullah'ın aynı isimli ahlak ilminin anlatıldığı eserden Farsçadan Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Erünsal, 2018, s.40). Sade bir Türkçe ile yazılmış olan eserin tarihi belirli olmayıp; Ali Paşa'nın II. Bâyezîd zamanında sadrazamlık görevini icra ederken yazıldığı düşünülür (Ertonga, 1987, s.6).

Kusnâme, fazla yaygın olmayan esere Taşköprü-zâde “Kaus-nâme”, Aşık Çelebi ise “Kûs-nâme” ismini vermiş olduğu eser mizahi bir eser olup nüshası bulunmamaktadır (Ertonga, 1987, s.6).

3.3. Tâcî-Zâde Ca'fer Çelebi Dîvân'ında Atasözleri ve Deyimler

3.3.1. Atasözleri

3.3.1.1. Ârife bir gül yeter (Ârif isen bir gül yeter kokmaya, cahil isen gir bahçeye yıkmaya).

"Ârif olan kimse içinde bulunduğu ortamı iyi kavrar ve anlar, içinde bulunduğu duruma göre hareket eder. Cahil kişi ise de içinde bulunduğu ortamı bozmak için her şeyi yapar" (Akalin vd. , 2022, s.138).

Pür olsa lāle-ruhlardan cihân başdan başa Ca'fer

Anun gayrına bakmazam yiter çün 'ârife bir gül (s.415,g. 118/5)¹

"Cafer, cihan baştan başa lale yanaklardan kaplansa, ondan başkasına bakmam. Çünkü ârife bir gül yeter. "

3.3.1.2. Ayıpsız yâr isteyen yârsız kalır.

"Kusursuz insan olamayacağı için onu aramakla vakit geçiren sonunda yalnız kalır" (Akalin vd. , 2022, s.147).

"Kusursuz güzel olmaz" (Aksoy, 1988, s.168).

Ca'ferā cevri eyler ise cāna dilber gam degül

Yârsuz kalur cihānda 'aybsuz yâr isteyen (s.437, g. 149=144/ 7)

"Ey Cafer, dilber sana eziyet ederse de gam değil. Ayıpsız yâr isteyen bu dünyada yârsız kalır."

¹ Beyit sonlarında sırasıyla belirtilen sayfa, şiir ve beyit numaraları kaynakçada tam künyesi belirtilen İsmail E. Erünsal tarafından hazırlanan Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi divanına ait olup alıntılanan beyitlerde bu yayının transkripsiyonuna sadık kalınmıştır.

3.3.1.3. Bugünün yarını var.

"İster felakat isterse güzel bir şey olsun neyin ne zaman olacağı bilinmez; bugün ben bir felaket ve haksızlıkla karşılaşmışsam, yarın da sen aynı durumda olabilirsin; bugün sen nimetler içerisinde mutluyusan, yarın da ben o nimetlerin içerisinde olabilirim; imkanlar ölçüsünde sıkıntıya düşmüş kişilere yardım etmek gerekir" (Akalin vd. , 2022, s. 181).

Bugünüñ yarını var yār baña tıfl gerek

Kim anuñ bir nice yıl bülbül-î gülzârı olam (s.435, g. 146=142/3)

"Bugünün yarını var bana sevgili tıfl gerek ki onun bir nice yıl gül bahçesinin bülbülü olayım. "

3.3.1.4. Gülme komşuna gelir başına.

"Başka birinin başına gelen kötü bir duruma sevinme, sen de o kötü durumla karşılaşabilirsin" (Akalin vd. , 2022, s. 266).

"Birinin başına gelen kötü bir durum seninde başına gelebilir" (Akalin vd., 2005, s.806).

"İnsan başkasının başına gelen yıkımla alay etmemelidir; gün olur, öyle bir yıkım kendi başına da gelebilir" (Aksoy, 1988, s. 295).

Şair beyitte atasözünü "neye gülse kişi başına gelirmiş" şeklinde kullanmıştır.

Neye gülse kişi başına gelürmiş āhır

Ben de çok gülmiş idüm 'âşık-ı bed-nāmlara (s. 477, g. 196=190/3)

"Kişi neye gülse sonunda başına gelirmiş. Kötü namlı âşıklara ben de çok gülmüştüm. "

3.3.1.5. İyilik yap denize at.

"Bir iyilik yapılacaksa karşılık beklemeden yapmak gerekir. İyilik yapılan kimse bunun değerini bilmez ise Allah'ın huzurunda o kişi sevap işlemiş olur" (Akalin vd. , 2022, s.331).

"Karşılık beklemeden iyilik yapmaktır; ilgili, senden iyilik gördüğünü bilmesede Allah yaptığın iyiliği görür" (Aksoy, 1988, s. 336).

Şair bu beyitte atasözünü "iyilik yap suya sal" şeklinde kullanmıştır.

Vir nūr u fer ruḥuñdan bu çeşm-i eşk-bāra

Sen eylük it şuya şal eylük cihānda bitmez (s. 374, g. 69/4)

"Bu çok ağlayan gözüme yanağından nur ve parlaklık ver. Sen iyilik yap denize at/sal iyilik dünyada tükenmez. "

3.3.2.Deyimler

3.3.2.1.Abesle uğraşmak

"Yerli, yersiz işlerle vakit öldürmek" (TDK). Şair deyimi eserinde "abes hevalar" şeklinde kullanmıştır.

Abeş hevālara şarf itme 'ömr-i bî-bedeli

Ki olmaya bu ticāretde 'ākıbet ḥusrān (s. 247, ş.26/50)

"Benzersiz ömrü abes arzularla sarf etme ki bu ticarete sonu hüsrān olmasın."

3.3.2.2.Ağız bir olmak

"Aynı şeyi söylemeyi ya da yapmayı aralarında kararlaştırmak" (Aksoy, 1988,s.535).

"Bir konuda söz birliği etmek" (Tanyeli, 1999, s.13).

"Bir konuda anlaşarak aynı şeyi söylemek" (Akalin vd., 2005, s. 38).

Şair beyitinde deyimi "ağız bir eylemek" şeklinde kullanmıştır.

İki gül yüzlü öpüşse dir gören bezm ehlini

Şevkten öldürmege bunlar ağız bir eylemiş (s. 378, g.74/4)

"İki gül yüzlünün öpüştüğünü gören bunlar meclis ehlini şevkten öldürmeye ağız birliği etmiş der. "

3.3.2.3.Ağız köpürmek

"Çok öfkelenmek" (TDK).

Ƙızarmış gözleri ağız köpürmüş çekse zencîre

‘Aceb mi dūd anı olmuş çü sevdâyî dimâğ âteş (s.228, k.24/7)

“Ateşin gözleri kızarmış, ağız köpürmüş. Duman onu zincire çekse şaşılır mı çünkü akli sevdalı.”

3.3.2.4.Ağız sulanmak

"İmrenmek" (Aksoy, 1988, s. 546); (Tanyeri, 1999, s.18); (TDK).

"Çok beğenip, istemek" (Akalın vd., 2005, s. 37).

Düşen lebine jâle degül ağız şulanur

Bu resme görüp zînet-i ezhârı benefşe (s.192, ş.17/20)

"Menekşenin ağızına düşen çiğ tanesi değil. Çiçeklerin süsünü gören benefşenin ağızı sulanır."

3.3.2.5.Aklı ermek

"Ne olduğunu anlayabilmek" (Aksoy, 1988, s.553).

"Anlayabilmek" (TDK).

İrdükçe ‘aklı her kişi eyler hikâyeti

Bilmez kimesne n’idugi şanı Muḥammedüñ (s.73, m.1/III /10)

"Her kişi akli erdikçe bir şeyler anlatır/söyler. Kimse Muhammed’in büyüklüğünü bilmez. "

3.3.2.6. Alçak gönüllü olmak

"Kendi değerini olduğundan aşağı gösteren, başkalarını küçük görmeyen; engin gönüllü kimse" (TDK).

Her bir pelîde iki kat olur turur mıdı

Alçak gönüllü olmasa serv-i bülend ile(s.474, g.192=186/8)

"O uzun boyuyla alçak gönüllü olmasa; her bir alçak (insana) iki kat olur durur muydu? "

3.3.2.7. Aman vermemek

"Göz açtırmayarak ve yardım almaya fırsat bırakmayarak kıyasıya hırpalamak" (Aksoy, 1988, s. 571).

"Rahat bırakmamak" (Akalin vd., 2005, s. 87).

"Rahat bırakmamak" (Tanyeri, 1999, s.25); (TDK).

Hindî kılıcı zengî-yi hün-ıvârdur kim ol

Virmez amân kime ki tuş olsa keser hemân (s.101, ş.5)

"Hintli kılıcı kan döken bir zencidir ki o aman vermez kim yere düşerse onun hemen (başını) keser. "

3.3.2.8. Ayağı düz basmak

"Güçlüklerden kurtularak işi kolay yürür hale getirmek" (Aksoy, 1988, s. 595).

"İşi yoluna girmek" (Tanyeri, 1999, s.30).

Niçe üftâde kalam ben de bu nevbet umaram

Ayağum düz başa başumda eger devlet ola (s.210, ş.20/25)

"Ne vakte kadar muhtaç/düşkün bir şekilde kalayım, ben de artık sıramın gelmesini istiyorum. Eğer başımda saadetim/talihim olursa ayağım yere düz basar. "

3.3.2.9.Ayağını öpmek

"Yalvarırım anlamında kullanılan bir söz" (TDK).

"Yalvarmak" (Akalin vd., 2005, s. 153).

Leb-i edeble ayağın öpem rikâbı gibi

Sürüp rikâbına zîr gibi çehre vü ruhsâr (s.286, ş.30/36)

"Yüzümü ve yanağımı aşağı üzengi gibi huzuruna sürüp; bir köle gibi edep dudağıyla ayağını öpeyim. "

3.3.2.10.Ayak sürümek

1. "Bir yerden uzaklaşmak üzere bulunmak";

2. "Ölmek üzere olmak";

3. "Bir yerden uzaklaşmayı geciktirmek";

4. "Halk inancına göre bir kimsenin gelmesi" (Aksoy, 1988, s. 599).

"Verilen bir işi ağırdan almak" (TDK).

Ayağ sürümek için meclisünde sâkî-vâr

Alur müdâm ele la'îln piyâleler lâle (s.262, ş.27/36)

"Lale saki gibi kadeh dağıtmak için eline sürekli la'l renginde şarap kadehi alır."

3.3.2.11.Ayaklar altına düşmek

"Kendisinin bulunduğu yerden çok aşağıda olmak" (Aksoy, 1988, s.598).

Şararup beñzüm ayaklar altına düşsem n'ola

Beni sen gülden ırak berk-i hazân itdi firāk (s.389, g.86/6)

"Benzim sararup ayaklar altına düşsem şaşırılacak şey midir? Ayrılık beni sen gül gibi olan sevgiliden uzak sonbahar yaprağına çevirdi."

3.3.2.12. Ayakta direnmek (Ayakta kalmak)

"İşi ilerletemeyip yarıda bırakmak" (Tanyeri, 1999, s.37).

1. "Oturacak yer bulamamak";
2. "Yıkılmamak";
3. "Değerini yitirmemek" (TDK).

Şair bu beyitte deyimini "ayakta komak" şeklinde kullanmıştır.

Nefs-i emmāre atı Ca'feri ayada odı

Dest-gr ola meger uvveti dervşlern (s.88, k.3/17)

"Nefs-i emmare (kötülüğü emreden nefis) sert bir şekilde Cafer'i yarıda bıraktırdı. Ancak dervişlerin kuvveti yardımcısı olsun. "

3.3.2.13. Ayır düşmek (Ayır başına)

"Başkasıyla birlikte olmayarak" (Aksoy, 1988, s. 606).

"Birbirinden uzak kalmak" (TDK).

Hecr esri olmasun dşmenlerm de dstlar

Sevgl yrından ayru dşmesn kfir dai (s.496, g.216=210/6)

"Dostlar, dşmanlarım da ayrılıın tutsaı olmasın. Kfir dahi sevgili yrından ayrı kalmasın. "

3.3.2.14. Az ok dememek

"Bir şey azımsanacak ölçde olmamak" (Aksoy, 1988, s. 607).

Maal durur k'izi tozına az u ok dimeyp

Seb eline giren gevheri hep ide nir (s.285, .30/31)

"Bulun[un], izi tozuna az ok demeyip eline geen mcevheri hep saması daıtması uygundur. "

3.3.2.15.Azap etmek

"Acı çektirmek, üzme" (TDK).

Halka ğadr eyler diyü devründe her şubh āfitāb

Ƙor ‘azāb idüp sipihrūn başına kızmış leğen (s.148, ş.11/37)

"Güneş her sabah devrinde halka eziyet eder diye işkence edip feleğin başına kızmış leğen koyar. "

3.3.2.16.Bağrı yanık olmak

"Çok dert, acı, sıkıntı çekmiş" (Aksoy, 1988, s.611); (TDK).

Niçe bir bağrum yanup göynüklüyem micmer gibi

Dem urup ‘ālem dimāğın müşk-bār itsem gerek (s.203, ş.19/8)

"Ne vakte kadar buhurdan gibi bağrım yanıp acı çekeceğim/ yanıp tüteceğim. Konuşup/ nefes verip âlemin dimağına misk saçsam gerek. "

3.3.2.17.Bağrına basmak

1. "Göğsü üzerine yaslanıp sevmek";

2. "Birini sevgi ve şefkatle yanına alıp korumak, yetiştirmek" (Aksoy, 1988, s.611).

1. "Kucaklamak";

2. "Biriyle ilgilenmek, onu korumak" (TDK).

"Sevmek, kucaklamak" (Tanyeri, 1999, s.40).

Bisteri yārun ne ferruḥ-fāl imiş kim şubha dek

Bağrına başup yatur ol māhı ‘üryān her gice (s.479, g. 199=193/3)

"Sevgilinin yatağı ne kadar mübarekmiş ki; her gece sabaha kadar o ayı üryan bir şekilde bağrına basıp yatır. "

Ger āyine gibi rüşen-zamîr isen Ca'fer

Görürsen ol mehi bir şüret ile bağına baş (s.382, g.78/7)

"Cafer eğer ayna gibi parlak aydınlık gönüllü isen; o ayı bir suretle görürsen bağına bas. "

Gördi başmış bağına ol mähî jengârî kabâ

Ca'ferün āyine-î cānın hasedden tutdı jeng (s.405, g.106=106/7)

"O ay [gibi güzeli] bakır yeşili kaftanı bağına bastığını görünce, Cafer'in gönül aynası kıskançlıktan pas tuttu. "

3.3.2.18.Bağına taş basmak

"Derdini kimseye açmaksızın her türlü acıya katlanmak" (Aksoy, 1988, s.611).

"Her türlü acıya katlanmak" (Tanyeri, 1999, s.40); (TDK).

"Yaşanılan her türlü acıya sesini çıkarmadan katlanmak" (Akalin vd., 2005, s. 179).

Dil degüldür sîne-i dilberdeki feryāduma

Döymeyüp bağına taş başmış durur dildâr da (s.464, g.180=175/4)

"Sevgilinin sinesindeki gönül değildir. O sevgili de feryadıma dayanamayıp bağına taş basmıştır. "

Döymeyüp nâlişüme tākati tağ olduğıçün

Tağ başar bağına dā'im der u dîvâr daği (s.517, g.241=235/3)

"Ağlamama inlememe tahammül edemeyip gücü kuvveti kesildiği için daima kapı ve duvar dahi bağına taş basar. "

Deryāya düşdi Dicle vü Ceyhün bu derdden

Bî-tākat oldı bağına taş başdı kühsâr (s.298, ş.31/II/10)

"Dicle ve Ceyhun bu dertten denize düştü. Dağ güçsüz kaldı bağına taş bastı. "

3.3.2.19. Bağrını delmek

"İçine işlemek, çok dokunmak, çok dertlenmesine yol açmak" (Aksoy, 1988, s.611).

"İçine işlemek" (TDK).

Müjeñle bağrumı deldüñ çün aç ıaşun girihin

Şikāruñ aldun u atduñ oıuñı yayñı yaş (s.381, g.78/6)

"Kirpiğinle bağrımı deldiğin için ıaşının düğümünü çöz. Yayınla okunu attın, avını aldın/ avladın. "

3.3.2.20. Baş açmak

"Bir işi yapmaya büyük bir istekle koşmak" (Aksoy, 1988, s. 616).

Devletine her ıarafda şıdk ile Ca'fer gibi

Baş açıp el ıaldurup eyler du'ā serv ü çenār (s.157, ş.12/45)

"Serv ve çınar Cafer gibi devletine her tarafta doğrulukla baş açıp el kaldırıp dua ederler. "

3.3.2.21. Baş çekmek

1. "Önayak olmak";

2. "Halayın başında bulunup oyunu yönetmek" (Aksoy, 1988, s. 617).

"Ön ayak olmak" (Akalin vd., 2005, s. 209).

Sehv ile baş çekmiş emründen ıatāsın bilüben

ıurmayup ayağa düşer kākül-i müşkîn-i dōst (s.165, ş.13/42)

"Sevgilinin misk kokulu saçı yanlışlıkla emrine baş kaldırdığından hatasını bilip durmayıp ayağa düşer. "

3.3.2.22.Başkaldırmak

"Buyruğa, yönetime karşı gelmek, ayaklanmak" (Aksoy, 1988, s. 627).

"İsyân etmek, asileşmek" (TDK).

Ser-nigün olsa kara zülfün n'ola şeh devridür

Fitne baş kaldırmağa 'âlemde yokdur ihtimâl (s.120, ş.7/35)

"Siyah saçın baş aşağı düşse şaşırılacak şey midir? Padişahın zamanıdır. Âlemde fitnenin başkaldırma ihtimali yoktur."

Hâkdan baş kaldırup her yirde emvât-ı nebât

Halka mahşer hâlin izhâr itdi lutf-ı Zü'l-minen (s.144, ş.11/7)

"Ölü bitkiler her yerde topraktan başkaldırıp Allah'ın yardımıyla halka mahşer halini gösterdi."

3.3.2.23.Baş kesmek

"Selam vermek için baş eğmek" (TDK).

Zulm elin uzatdı zülfün başını kesmek gerek

Çok mezâlim yığdı ey şâh-ı cihânum boynuna(s.469, g.187=181/4)

"Saçın eziyet elini uzattı başını kesmek gerek. Ey cihan şahı boynuna çok haksızlık yığdı."

3.3.2.24.Baş koşmak

"Bir işi başarmak için özveriyle çalışmak" (Aksoy, 1988, s. 627).

"Bir işi başarmak için çalışmak" (TDK).

Cân-ı 'azîzümün getirürsin yüzine kir

Baş koşma döstüm kerem it her levend ile(s.473, g.192=186/6)

"Aziz gönlümün yüzüne kir getirirsin dostum insaf et her leventle baş koşma."

3.3.2.25. Baş koymak

"Bir amaca varmak için ölümü göze almak" (Aksoy, 1988, s. 627).

"Ölümü göze almak" (TDK).

Baş koyalı hāk-i dergehine

Eflāke irürmişem külahı (s.128, ş.9/II/2)

"Dergâhın toprağına baş koyalı külahı feleklere ulaştırmışım."

Karşuna her dem dü-tā olduğunun vechi budur

Baş koyup yir öpmek diler kākül-i müşkîn-i dōst (s.165, ş.13/40)

"Karşında her zaman iki büklüm olduğunun sebebi budur. Sevgilinin misk kokulu saçı baş koyup yer öpmek ister."

Rāhat olur baş koyup bālin-i devlet üstine

Kim ki zānū-yı habīb-i dil-sitānın yaşdanur (s.343, g.35/2)

"Her kim ki gönül alan sevgilinin dizine yaslanır ise saadet yastığının üstüne de baş koyup rahat olur."

3.3.2.26. Başına vurmak

1. "Dayanamaz hale gelmek" (TDK)

Bu görünen degül meh-i nev sen şehi görüp

Barmağ koyup cebînine baş urdı āsumān (s.102, ş.5/60)

"Bu görünen yeni ay değil gökyüzü senin gibi padişahı görüp alnına parmağını koyup başına vurdu."

3.3.2.27. Başı aşağı olmak

"Başı aşağıya dönük olarak" (Aksoy, 1988, s. 616).

Olma idi böyle yüzi kara başı aşağı

Olmasa 'ahdünde kâfir kâkül-i müşkîn-i dōst (s.162, ş.13/22)

"Sevgilinin misk kokulu saçı bu yemininde/zamanında kâfir olmasaydı yüzi kara, başı aşağı olmaz idi."

Benzer ki gāzādaydı getürmiş işigüne

Başı aşağı rāyet-i kuffāri benefşe (s.195, ş.17/40)

"Menekşe kâfir sancağı başı aşağı bir şekilde cihattaymış gibi eşiğine getirmiş."

Öykündüğüün sāyene 'aksini eger serv

Başı aşağı şuya atarsa 'aceb olmaz (s.376, g.72/3)

"Serv senin gölgene özendiği için aksini başı aşağı şuya atarsa şaşılmaz."

3.3.2.28. Başı kaygısı düşmek

"Daha önce güçlüğünü düşünemediği ya da isteği dışında olarak sıkıcı, üzücü bir işle uğraşma zorunda kalmak" (Aksoy, 1988, s. 619).

Her bir kişiye kendü başı kaygısı düşe

Peyvend ü akrabā arasında nüfūr ola (s.81, m.1/IX/7)

"Akraba ve tanıdık arasında kaçıp dağılırken her bir kişiye kendi başı derdi düşer."

3.3.2.29. Baştan ayağa

"Tamam ile, hepsi, baştan sona kadar" (Aksoy, 1988, s. 628).

Başdan ayağa oldu kulak kim ide ıışgā

Medhündeki tāze çıkan eş'arı benefşe (s.196, ş.17/48)

"Menekşe övgündeki taze çıkan şiirleri dinlemek için baştan ayağa kulak oldu/verdi."

3.3.2.30. Belaya düşmek

"Beklenmedik bir belayla karşılaşmak" (Aksoy, 1988, s. 631); (TDK).

Bend-i belāya düşmiş idüm h̄vār u müstemend

Zindān-ı ğamda kalmış idüm zār u nā-tüvān (s.97, ş.5/23)

"Alık ve mahzun bir belaya düşmüştüm. Güçsüz ve zayıf bir şekilde keder zindanlarında kaldım."

3.3.2.31. Canımı almak

"Öldürmek" (Aksoy, 1988, s. 674); (Tanyeri, 1999, s.70); (TDK).

Geyüp al itme cānum almağa āl

Sen sen ol girme kana begcügezüm (s.422, g.129=127)

"Canımı almaya al giyip al itme. Sen sen ol kanıma girme Beyceğiz."

3.3.2.32. Can vermek

1. "Ölmek";

2. "Bir şeyi, hayatını onun uğruna feda edecek şekilde çok istemek";

3. "Güçlendirmek ya da yaşar duruma getirmek" (Aksoy, 1988, s.678).

"Ölmek" (TDK).

Hasret-i la'lünle gördi Ca'ferün cān virdügin

Karalar geymişdür ağlar çeşme-i hayvān ana (s.318, g.5/7)

"La'l dudağının hasretiyle Cafer'in can verdiğini gördü. Ölümsüzlük suyu karalar giymiş ona ağlar."

Kapuñda ölmege cān virdügi budur Ca'fer

Ki diye her kişi añılduğınca t̄ābe šerāh(s.473, g.191=185/5)

"Cafer'in kapısında ölmeye can vermesinin sebebi budur ki anıldıkça her kişi [ona] toprağı iyi/ temiz olsun desin."

3.3.2.33.Ciğeri yanmak

"Büyük bir acıya uğramak, çektiği acıdan içi yanıyor gibi olmak" (Aksoy, 1988, s.682).

"Çok acı ve sıkıntı çekmek" (TDK).

"Büyük bir acıya uğramak" (Tanyeri, 1999, s.74).

Gice şabāha degin şem' gibi bu ğamdan

Bir od yanar ciğerimde ki yidüğüm beni yir (s.532, k.1/12)

"Bu gamdan gece sabaha kadar mum gibi ciğerimde bir ateş yanar ki yediğim beni yer."

3.3.2.34.Dem vurmak

"Olmayacak ya da gücünü aşan bir konu üzerinde konuşmak" (Aksoy, 1988, s.711).

"Söz etmek, konu açmak" (Akalin vd., 2005, s. 492).

"Bir şeyden söz etmek" (Tanyeri, 1999, s.82); (TDK).

Ne cān kim 'ışkdan Ca'fer dem urmaz çöpce yok kadri

Çohusu olmasa almaz kimesne kâha nesrîni (s.526, g.250=244)

"Ne can ki Cafer aşktan söz etmese çöp kadar kıymeti yok. Nesrinin azıcık kokusu olmasa kimse onu almaz."

Nice bir bağrum yanıp göynüklüyem micmer gibi

Dem urup 'âlem dimâğın müşk-bâr itsem gerek (s.203, ş.19/8)

"Ne vakte kadar bağrım yanıp buhurdan gibi acı çekeceğim/ yanıp tüteceğim. Konuşup âlemin dimağına misk saçsam gerek."

Şıdık ile şubh gibi çün dem urur mihründen

Gayre 'izzetler olup aña niçün zillet ola (s.209, ş.20/23)

"Doğrulukla sabah vakti gibi içtenlikle sevginden/güneşinden bahseder. Başkasına hürmet olup ona niçin hakir olsun?"

Şabâ çemende dem urur nesîm-i hulkuñdan

Hemîşe anuñ için aña baş eger lāle (s.261, ş.27/29)

"Sabah rüzgârı çemende yaradılışın rüzgârından bahseder. Onun için sürekli lale ona baş eğer."

Dem urur beñzer ki hulkuñdan dem-i ürdjibiñ

K'eyledi rüy-ı zemîni ser-be-ser hürrem-biñ (s.310, ş.32/19)

"Nisan ayının nefesi yaratılışından bahsetmişe benzer ki yeryüzünü baştanbaşa gönül açıcı cennet eyledi."

Midhatuñden dem ururdu şıdık ile Ca'fer gibi

Bulsa ger kudret söze olsa suhañ-perdâz gül (s.312, ş.32/27)

"Gül eğer söze kudret bulup güzel söz söyleyen birisi olsaydı Cafer gibi içtenlikle övgünden bahsederdi."

Ġayretümden ditredüm dem urdı mihrüñden rakîb

Ŧutdı ħummâlar beni nâ-ĥoş havāya uğradum (s.427, g.135=133/4)

"Rakip senin sevginden bahsedince kıskançlığımdan titredim. Hoş olmayan bir hale uğradım; beni hummalar tuttu/ ateşli hastalığa yakalandım."

Mūsā yapışdı dāmen-i ħadr-i celîlüñe

Senden dem urdı 'İşj-yi rūḥu'llahi'l-kerîm (s.77, m.1/VI/7)

"Musa çok kıymetli eteğine yapıştı yüce nefesli İsa senden bahsetti."

Midḥatüñde dem urursa Ca'feri 'ayb itme kim

Meyl ider ħandaysa Ŧuṭî ħand u cüllāb üstine (s.114, ş.6/ 36)

"Senin övgünden bahsederse Cafer'i ayıplama ki papağan nerede olursa olsun şeker ve gül suyuna meyleder."

Midḥatuñ dem urursa Ca'feri 'ayb eyleme

Her yana gül vaşfin eyler bülbül-i gūyā yine (s.142, ş.10/46)

"Cafer'i senin övgünden bahsederse ayıplama. Konuşan öten bülbül yine her yanda gülü anlatır/över. "

Dem urur çün bŷy-ı hulḫundan 'aceb mi eylese

Cān dimāğın mu'aṭṭar kākül-i müşkîn-i dōst (s.165, ş.13/44)

" Dostun misk kokulu saçı can dimağını hoş kokulu kılsa şaşılmaz. Çünkü yaradılışın kokusundan dem vurur. "

3.3.2.35.Derdine derman olmak

"Sıkıntıyı çözümlenmek, atlatmak, çaresizliği yenmek" (TDK)

Derd-i dilden bir devā şordum tabîbe didi kim

Cān u dil derdine dermān umma dermānsuzdur ol (s.415, g.119/3)

"Doktora gönül derdime bir çare var mıdır diye sordum. Can ve gönül derdine çare ümit etme çaresi yoktur dedi. "

3.3.2.36.Derisini yüzmek

1. "Derisini soymak, sıyırmak";

2. "İşkence ederek öldürmek";

3. "Birinin bütün varlığını elinden almak" (TDK).

Ğazab idüp derisin yüzdi şabā goncalaruñ

Öykünürler dehenine diyü sen sîm-berüñ (s.403, g.104=105/1)

"Goncalar, gümüş göğüslü sevgilinin ağzına öykündükleri için rüzgâr gazap edip derisini yüzdü."

3.3.2.37.Dil dökmek

"İnandırmak ya da yaranmak için karşısındakinin hoşlanacağı şeyler söyleyip durmak" (Aksoy, 1988, s. 719).

Ķapuña yüz sürdüginde dil döker hūn-ı ciğer

Bāde eğlenmez içinde şîşe olsa ser-nigūn (s.452, g.166=161/3)

"Gönül kapına yüz sürdükçe ciğer kanı döker. Şişe baş aşağı olduğunda içindeki şarap eğlenmez."

3.3.2.38.Dil uzatmak

"Durumuna göre yapmaması gerekirken saygısızca sözleriyle bir kimseyi kötülemeye çalışmak" (Aksoy, 1988, s. 723).

"Bir şey için kötü söylemek" (TDK).

Burc u bārūlar degül farkındaki her kūşeden

Dil uzatmış bām-ı gerdūnı ider levm u melām (s.168, k.14/12)

"Başındaki kale ve surlar değil. Her köşeden dil uzatmış feleğin kubbesini kınayıp azarlar."

Oğumağa dil uzatdum çünkü süsen-vār anı

Gördüm izhār-ı ma'ārifle tölü bir gülsitān (s.545, g.873)

"Marifetlerle dolu bir gül bahçesi gördüğümünden onu okumak için süsen gibi dil uzattım."

3.3.2.39.Diş bilemek

"Hıncını gösterir durum almak, kötülük yapmak için fırsat beklemek" (Aksoy, 1988, s.725).

"Kötülük yapmak için fırsat beklemek" (TDK).

Baş terkin urup diş bilerüz la'lüne ey dōst

Cānına kıyar bir bölük evbāşlaruz biz (s.375, g.71/2)

"Ey sevgili dudağın için baştan vazgeçip diş bileriz. Bir parça canına kıyar bir bölük ayak takımıyız."

Jālelerden şanemā ağzın idüp toptolu diş

Gonca la'lın lebüni dişlemege diş bilemiş (s.380, g.77/1)

"Ey put gibi güzel sevgili! Gonca çiğ tanelerinden ağzını dopdolu diş edip kırmızı renkteki dudağını dişlemeye diş bilemiş."

3.3.2.40.Düğüm olmak

"Anlaşılamayan, çözülemeyen, karışık durum" (TDK).

Ney-şekerde nite yir yir girih olurdu eger

İşi bağlanmamış olaydı lebünden şekerün(s.403, g.104=105/2)

"Eğer dudağından dolayı şekerin işi bağlanmamış olsaydı şeker kamışında nasıl yer yer düğüm olurdu."

3.3.2.41.El vermek

"Mürşit, artık yetişmiş olan müridine mürşitlik izni vermek" (Aksoy, 1988, s. 765).

"Yardım etmek" (TDK).

Dest-bāzî iderek la'l-î gûher-efşânın öp

Furşat el virmiş iken bir dem ol âdem cânın öp (s.320, g.97/1)

"Elini çabuk tutarak sevgilinin cevher saçan la'l dudaklarını öp. Fırsat el vermişken bir an o âdem canını öp."

3.3.2.42.Farkına varmak

"Fark etmek" (TDK).

"Bir şeyin var olduğunu anlamak" (Tanyeri, 1999, s.108).

Ta'aqqül eylemiş idi velî uli'l-elbâb

Teferrüs eylemiş idi tamâm ulu'l-ebşâr (s.285, ş.30/24)

"Akıl sahipleri idrak etmişlerdi. Anlayış sahipleri farkına varmışlardı."

3.3.2.43. Gam yemek

"Tasa etmemek, kaygı çekmemek, üzülmemek" (Aksoy, 1988, s.788).

"Kaygılanmamak" (TDK).

Ca'ferā gül gam yemez bülbül hezār olsa helāk

Yansa bin pervāne şem'un şaınma kim pervāsı var (s.345, g.37/5)

"Ey Cafer bülbül binlerce helak olsa gül gam yemez. Bin pervane yansa da sanma ki mumun korkusu var."

3.3.2.44. Göklere çıkmak (erişmek)

"Birini pek çok övmek" (Aksoy, 1988, s.798).

"Pek çok yükselmek" (TDK).

Göklere çıksa yiridür āh u efgānum benüm

Gün gibi hercāyîdür çün mäh-i tībānum benüm (s.433, g.144=140/1)

"Feryadım göklere çıksa yeridir. Çünkü benim parlak ayım güneş gibi hercaidir."

3.3.2.45. Göz açtırmamak

"Başka bir iş yapmasına vakit ve fırsat vermemek" (Aksoy, 1988, s.806).

"Fırsat vermemek" (TDK).

Doğrulup varur göz açdurmaz tokınur düşmene

Bir bölük ağzı kızılıldur emān bilmez sihām (s.170, ş.14/26)

" Oklar aman bilmez bir bölük ağzı kızılıldır. Doğrulup varır, göz açtırmaz, düşmana dokunur."

3.3.2.46.Göz kulak olmak

1. "Korunması gereken kimseyi ya da şeyi gözetmek";

2. "Görme, işitme yoluyla bilgi edinmeye çalışmak" (Aksoy, 1988, s.811).

"Gözetmek, korumak, bakmak" (TDK).

Muntazırdur göz kulağ urup saña şahrāda bāğ

Bāğ içinde açılan yir yir gül-i nesrîn degül (s.416, g.120/2)

"Bahçe içinde yer yer açılan nesrin gülü değil. Bağ sana sahrada göz kulak olup gözler. "

3.3.2.47.Göz yummak

1. "Ölmek";

2. "Çok uykusuz geldiğinde göz kapakları gevşeyip birbirine yaklaşmak" (Aksoy, 1988, s. 812).

"Hoş görmek, bağışlamak" (TDK).

Göz yumdı cümle mülkden ü māl ü milketden

Hvāb -ı huzūra vardı meger ol huceste şāh (s.299, k.31/III/ 10)

"Meğer o uğurlu şah huzur uykusuna vardığı için onca mal ve mülkten göz yumdu. "

Şöyle itmişken cihānı ‘adl-i Şāh-ı kām-yāb

Kim gözin yumar şarāb üstüne geldükçe habāb (s.309, ş.32/17)

"O talihli şahın adaleti bütün cihanı yola getirmişken; şarap üstüne gelen hava kabarcıklarına kim göz yumar. "

Ne fettānlık durur yā Rab bu kim ol gül-‘ızār eyler

Ki bir göz yumup açınca nice diller şikār eyler (s.345, g.38/1)

"Ya Rab o sevgili gül bahçesine gelerek ne fitne yapar ki bir göz yummasıyla ne çok gönülleri avlar. "

3.3.2.48.Gözden ırag olmak

"Ayrı düşenlerin arasında sevgi de az olur" (TDK).

Dōstum olmaya kim gözden ırag olmağla

Unıdup Ca‘feri ğayrı kişiler yāruñ ola (s.318, g.6/5)

"Dostum, gözden ırag olmakla Cafer’i unutup başka kişiler yârin olmasın. "

3.3.2.49.Gözleri kan çanağına dönmek

"Uykusuzluk, ağlama, kızma gibi nedenlerle gözleri çok kızarmış olmak" (Aksoy, 1988, s.812).

"Sinirden, öfkeden gözlerin kızarması" (TDK).

Şair bu beyitte deyimini "çeşmi kan oldu" şekliyle kullanmıştır.

Tîğüñ şu deñlü düşmene dil zaħmın urdı kim

Ağladı üstine zirihî çeşmi oldu kan (s.101, ş.5/54)

"Kılıcın şu denli düşmana gönül yarası vurdu ki zırhı üstüne ağladı gözü kan oldu."

3.3.2.50.Gözü (yaş) dolmak

"Üzülme ya da duygulanmadan gözün yaş ile dolmasıdır" (Aksoy, 1988, s.811).

Meclisler içre Ca‘fer añılsa vaşf-ı hālüm

Cāmuñ gözi tolar yaş raħm eyleyüp mey acır (s.296, ş.31/I/12)

"Cafer hâlüm meclislerde bahsedilse/anılsa, kadehin gözü yaşla dolar, şarap merhamet eder/acır(acılaşır). "

Jāleden pür oldı nergisler bu ğamdan ğūyiyā

Gözleri yaş ile tıldı bāĝ u bostān aĝladı (s.506, g.228=222/ 5)

"Sanki nergisler bu gamdan çıĝ tanesiyle doldu. Gözleri yaşla doldu baĝ bahçe aĝladı."

Baĝamadum ğün yüzine yaş ile tıldı gözüm

Gör ne maħrūm eyledi bu dīde-i giryān beni (s.521, g.245=239/3)

"Güneş yüzüne bakamadım gözlerim yaş ile doldu. Bu aĝlayan gözler beni bak nasıl mahrum etti. "

3.3.2.51.Gözü açılmak

"Eskiden bilmediĝi, anlamadıĝı birçok şeyleri öğrenip işine gelenle gelmeyi ayırt eder duruma gelmek" (Aksoy, 1988, s. 814).

Şair bu beyitte deyimini "ğönül gözünün açılması" anlamında kullanmıştır.

Bu resme hātif ĝaybī çün eyledi irşād

Açıldı bāşıra-ı dil uyandı dīde-i cān (s.250, ş.26/72)

"Gaipten haber veren melek doğru yolu gösterdi. Ğönül açıldı ruh gözüm uyandı. "

3.3.2.52.Gözü tutmak

1. "Görünüşü, davranışı dolayısıyla bir kimseyi beĝenmek";

2. "Görünüşü, durumu dolayısıyla bir şeyi beĝenmek" (Aksoy, 1988, s. 823).

"Ğüvenmek, beĝenmek" (TDK).

Engüşterisini gözümüz tutdı Ca'ferā

Virür gibi gelir hele bir kere sen dile ile (s.474, g.192=186/9)

"Ey Cafer! Yüzüğünü gözümüz tuttu. Hele bir kere gönülden iste sen verir gibi gelir."

3.3.2.53.Gözüne görünmemek

1. "Kendini çok önem verdiği bir işe bağlayıp başka hiçbir şeyle ilgilenmez olmak";

2. "Bir kızgınlığın etkisiyle, sonucunun ne olacağını düşünmez duruma gelmek" (Aksoy, 1988, s.816).

Hayāl-i çeşm ü kad ü zülf ü la'lüñ ile müdām

Cihān gözüme görünmez ğarīb bir 'ālemdür (s.354, g.47/5)

"(Sevgilinin) La'l dudaklarının, saçının, boyunun ve gözünün hayaliyle daima cihan gözüme görünmez garip bir âlemdir. "

3.3.2.54.Gözüne uyku girmemek

"Uyuyamamış olmak" (Aksoy, 1988, s.820).

"Uykusuz kalmak" (TDK).

Beyitte şair deyimi "gözlerim uyku yüzü görmedi" şeklinde kullanmıştır.

Düşde dirdüm şeh olam devlet-i dîdārunla

Gözlerüm uyhu yüziñ görmedi efkārınla (s.480, g.200=194/1)

"Düşte yüzünün devletiyle/ saadetiyle şah olayım derdim. Düşüncenle/ efkârınla gözlerim uyku yüzünü görmedi."

3.3.2.55.Gözünün yaşına bakmamak

"Acımamak, sızlanmasına fırsat vermemek" (Aksoy, 1988, s.821).

"Merhamet etmemek" (TDK).

Gözüm yaşına bakmazsın baña senden 'ināyet yok

Bunı bildüm ki ey mehrü sitāremde sa'adet yok (s.389, g.87/1)

"Gözümün yaşına bakmazsın bana senden iyilik yok. Ey ay yüzlü güzel sevgili bunu bildim ki yıldızında saadet yok. "

3.3.2.56.Haram olmak

"Bir şeye erişemez olmak, bir şey eline geçmez olmak, bir şeyden hiç yararlanamaz olmak" (Aksoy, 1988, s.842).

"Bir şeye erişemez olmak" (Tanyeri, 1999, s.140).

"Bir şeyden gereği gibi yararlanamamak" (TDK).

Ruḥları gülzâr-ı cennet lebleri cām-ı şarāb

Rind-i şāhid-bāzdan ğayra ḥarām olsun ḥarām (s.172, k. 14/44)

"Yanakları cennetten bir gül bahçesi, dudakları şarap kadehi olan güzel seven rintten başkasına haram olsun haram. "

Ṭurresine bağlanan diller ele cām almasa

Ṭan degül kaydı olaña çün olur şöḥbet ḥarām(s.173, k.14/52)

"Saç teline bağlanan gönüller eline içki kadehi almasa şaşılmaz; çünkü bağlı olana sohbet haram olur. "

3.3.2.57.Helak etmek (olmak)

1. "Birini yok etmek, ortadan kaldırmak";

2. "Aşırı derecede yormak, bitkin duruma getirmek" (TDK).

Leşker-i kâfir durur ḥaṭṭuñ helāk eyle anı

‘Arızuñ ābında didüm didi bunda Mūsî yoḡ (s.387, g.85/6)

"Ayva tüylerin kâfir askerdir onu yanağının suyunda helak eyle dedim. Bunda/burada Musa yok dedi. "

3.3.2.58.İki eli kanda olmak

"Elinde, bırakamayacağı çok önemli bir iş olsa bile yardıma koşma anlamındadır" (Aksoy, 1988, s.875).

"Elindeki iş ne kadar önemli olursa olsun yardımına koşmak" (Akalin vd., 2005, s. 946).

Ķandadur iki eli bir ħūnî-yi mekkārdur

Ellerine ol ŧanem yakmıŧ degül ħinnā-yı 'îd (s.183, ŧ.15/31)

"O put gibi güzel sevgili ellerine bayram kınası yakmıŧ değil. Bir hilekâr zalimdir iki eli kandadır. "

3.3.2.59.İki göz iki çeŧme

1. "Durmadan ağlamak";

2. "Sürekli olarak gözyaŧı dökmek" (Aksoy, 1988, s.876).

"Sürekli ağlar durumda, ağlayan olmak" (TDK).

Serv-Ķaddun pāyına yüz sürmek için dem-be-dem

Bir terāzülü iki göz çeŧmedur Ķaŧum benüm (s.436, g.148=143/2)

"Uzun boylu sevgilinin ayağına daima yüz sürmek için benim kaŧım bir terazili iki göz çeŧmedir. "

3.3.2.60.İkiyüzlü olmak

"İçtenlikli olmayan, birinin yüzüne karşı baŧka, arkasından baŧka konuŧan" (Aksoy, 1988, s.877).

"Özü sözü bir olmayan" (Tanyeri, 1999, s.151).

"İki tarafı olan" (TDK).

Gül gibi sencileyiñ bir iki yüzlü ola mı

Yürü hey yüze gülüp cevri firāvān idici (s.502, g.224=218/3)

"Gül gibi senin gibi bir ikiyüzlü olur mu? Yürü hey yüze gülüp eziyeti çok eden."

Sen gül-i ra'nāyı iki yüzlüdür dirdi raķīb

Didügince var imişsin böyle bilmezdim seni (s.503, g.225=219/ 6)

"Rakip sen gül-i ranaya ikiyüzlü derdi. Dediği kadar varmış böyle bilmezdim seni. "

3.3.2.61.İşi Allaha bırakmak

"Kimsenin kendisine yardım etmediği durumda, çaresiz kalmak" (Aksoy, 1988, s.886).

Beyitte "işim Allah'tan inayete kalmıştır" şeklinde kullanılmıştır.

Allāhdan 'ināyete senden şefā'ate

Κalmış durur işüm benüm ey raħmet-i Raħīm (s.77, m.1/VI/11)

" Ey Allah'ın rahmeti, benim işim Allah'tan inayete, senden şefaate kalmıştır."

3.3.2.62.Kafa karıştırmak

"Önceki düşüncelerini altüst etmek" (TDK).

Zülfiñi ayaklara şalup benüm çok sevdiğim

Başuma anuñ ğamında az teşviş itmedüñ (s.407, g.109/4)

"Benim çok sevdiğim zülfünü/saçını ayaklara salıp; onun kederinden başımı az karıştırmadın."

3.3.2.63.Kan ağlamak

"Bir zulümden, bir afetten, bir sıkıntıdan, büyük üzüntü duyup çok yakınmak" (Aksoy, 1988, s.903).

"Büyük üzüntü içinde bulunmak" (Tanyeri, 1999, s.158); (TDK).

Ş'ol kadar yanar yakılır tâbiş-i şevķunle nār

Kim deründan rahm idup üstine ķan ağlar kebāb (s.225, k.23/24)

"Ateş şevķinin parlayışıyla o kadar yanar yakılır ki kebab içinden acıyıp üstüne kan ağlar. "

3.3.2.64.Kanına girmek

1."Birini aklında olmayan bir davranışa yönlendirmek";

2. "Öldürmek" (TDK).

"Doğru yoldan ayrılarak kötü bir işi yapmak" (Aksoy, 1988, s.1059).

Her dem öldür dir egerķe saña 'uşşāķı rakīb

Girme şeytāna uyup sen şanemā ķanumuza(s.471, g.190=184/4)

"Gerķi rakip her an sana âşıkları öldür der. Ey put gibi güzel, sen şeytana uyup kanımıza girme."

3.3.2.65.Karalar giymek

"Bir felaket dolayısıyla siyah örtü bağlanmak, siyah elbise giymek" (Aksoy, 1988, s.910).

"Yas tutmak" (TDK).

Hasret-i la'lüñle gördi Ca'ferün cān virdügin

Ķaralar geymişdür ağlar ķeşme-i hayvān aña (s.318, g.5/7)

"La'l dudağının hasretiyle Câfer'in can verdiğini gördü. Ölümsüzlük suyu karalar giymiş ona ağlar."

3.3.2.66.Kulağa fısıldamak (Kulağına söylemek)

"Başkasının işitemeyeceği yavaşlıkla birine bir şey söylemek" (Aksoy, 1988, s. 942). Şair deyimi eserinde "kulağına söylemek" şeklinde kullanmıştır.

Fitne ide kōrkaram çok başlu bir fettāndur ol

Yine ne söyler kulağına eğilmiş kākülün (s.402, g.102/4)

"Kakülün çok başlı bir fettandır. Korkarım fitne eder yine eğilmiş kulağına ne söyler?"

3.3.2.67.Kurban olmak

1. "Canın feda olması";

2. "Yalvarmak" (Aksoy, 1988, s.945).

"Kendini feda etmek" (TDK).

‘Îd-i nevrūzun mübârek yarıcun Subhān ola

Tîg-i hūn-rîzunle her dem düşmenün kurbān ola (s.313, t.32)

"Nevruz bayramın mübarek yardımcın Allah olsun. Kan döken kılıcınla her an düşmanın kurbanın olsun. "

3.3.2.68.Kuruntu etmek

"Kötü ihtimalleri düşünüp üzölmek" (TDK).

Gönölde kalmadı lezzāt-ı dünyevîye heves

Hevācis itmedi ayruq zamîrüne hālecān (s.250, ş.26/74)

"Dünyevi lezzetlere gönölde heves kalmadı. Heyecan artık gönlüme etki etmedi."

3.3.2.69.Kül etmek

1. "Yakmak, kavurmak";
2. "Birinin varını yoğunu tüketmek, yok etmek" (TDK).

Ayrılmayam ayağı tozundan

Külitse de nār-ı iştiyākı (s.135, ş. 9/VI/7)

"Arzunun ateşi kül etse de ayağının tozundan ayrılmayım."

3.3.2.70.Nabza göre şerbet vermek

"Birinin, eğilimine uyan, hoşuna giden davranışla, sevgisini kazanmaya çalışmak" (Aksoy, 1988, s. 971).

"Birine gururu okşayacak şekilde davranmak" (Akalin vd., 2005, s. 1449).

"Gururunu okşayacak şekilde davranmak" (TDK).

Beyitte deyim "mizaca göre şerbet vermek" şeklinde kullanılmıştır.

Virürsin her mizāca göre şerbet

Açup luṭf u kerem dārü'ş-şifāsın (s.84, m.2/13:s.84)

"Lütuf ve kerem hastanesini açıp her mizaca göre şerbet verirsin."

3.3.2.71.Naza çekmek

"Kendisinden istenip sonunda yapacağı şeyi yapmaya isteksiz gibi davranmak" (Aksoy, 1988, s. 972).

"İstekli olduğu halde isteksiz gibi davranmak" (TDK).

"İsteksizmiş gibi davranmak" (Akalin vd., 2005, s. 1459).

Şair bu beyitte deyimi "naz etmek" şeklinde kullanmıştır.

Şanma ki yüz döndüre Ca' fer cefâ-yı yârdan

Her ne nâz itsen birine bin niyâz olsun begüm (s.433, g.143=139/5)

"Cafer sanma ki sevgilinin eziyetinden yüz döndürsün. Beyim her ne naz etsen birine bin niyaz olsun. "

3.3.2.72.Nispet etmek

"Eşit tutmak, oranlamak" (TDK).

Niçe kim tezvîr idügin haţtı haddi fâş ider

Nisbet idüp añı örter kâkül-i müşkîn-i dōst (s.161, ş.13/13)

"Ne zaman ayva tüyleri yalan söylese yanağı ifşa eder. Sevgilinin güzel kokulu saçı nispet edip onu örter."

Şevkum deñizine nisbet oldu

Bir kıatre muhîţ-i bî-kerân (s.133, ş.9/V/7)

"Uçsuz bucaksız kuşatan bir damla arzum denize nispet oldu. "

3.3.2.73.Parmak hesabı

"Parmaklar kullanılarak yapılan hesap " (TDK).

Zîver ü zerden aña barmak hesâbın virdiler

Ey gül-i ter ol sebebdendür perîşân sünbülün (g.102/3:s.402)

"Süs ve altın ona parmak hesabı verdiler. Ey taze gül, sünbülünün perişan olması o sebeptendir."

3.3.2.74. Sevdasına düşmek

"Gerçekleştirmeyi çok istediği bir işi başarma çabası içinde olmak" (Aksoy, 1988, s. 1033).

Düşdi çün peyveste kec-râ kaşlaruñ sevdāsına

Ca'ferün olsa 'aceb mi kâfiye şî'rinde nûn (s.543, g.166=161/5)

"Cafer daima eğik kaşlarının sevdasına düştüğü için şiirinde kafiye nûn olsa şaşırılacak şey midir?"

3.3.2.75. Şeytana uymak

"Doğru yoldan ayrılarak kötü bir işi yapmak" (Aksoy, 1988, s.1059).

Her dem öldür dir egerçe saña 'uşşâkı rakîb

Girme şeytāna uyup sen şanemā kanumuza (s.471, g.190=184/4)

"Gerçi rakip her an sana âşıkları öldür der. Ey put gibi güzel, sen şeytana uyup kanımıza girme."

3.3.2.76. Takati kalmamak

"Gücü azalmak, bitmek anlamındadır" (TDK).

Doymeyüp nâlişüme tākati taķ olduğı çün

Taş basar bağrına dā'im der ü dîvār dahî (s.517, g.241=235/3)

"Ağlamama inlememe tahammül edemeyip gücü kuvveti kesildiği için daima kapı ve duvar dahi bağrına taş basar. "

3.3.2.77. Toprak olmak

"Ölmek" (TDK).

Olmış niçeler yolında toprak

Şol ârzüyle kim zemāne (s.134, ş.V/10)

"Senin arzunla zamaneden niceleri yolunda toprak olmuş."

3.3.2.78.Üstüne düşmek

"Bir işe önem vermek, bir işle yakından ve sürekli olarak ilgilenmek" (Aksoy, 1988, s. 1089).

"Bir kimseyle ya da bir şeyle çok ilgilenmek" (TDK).

Pādişāhā çün 'aķîķ olup bulur ķadr ü bahā

Üstine düşse Süheylün pertevi seng-i Yemen (s.149, m.11/49)

"Ey padişah, Süheyl'in ışığı Yemen taşının üzerine düşse akik olup kadir kıymet bulur."

3.3.2.79.Yemin (ant) vermek

"Bir kimseyi bir şeye yapmaya veya yapmamaya zorlamak" (Aksoy, 1988, s. 576).

"Ant vermek" (TDK).

Yemîn idem ki daħi çıkmayan tarîkümden

Eger yağarsa bu yolda başuma hançer u tîr (s.532, k.1/12)

"Eğer bu yolda başıma hançer ve ok yağsa da yemin ederim ki senin yolundan çıkmam."

3.3.2.80.Yer öpmek

"(Eskiden) Bir büyüğün katına çıkıldığı zaman veya ayrılırken çok büyük bir saygı gösterisi olarak yere kapanmak" (Aksoy, 1988, s. 1117).

"Bir büyüğün önünde eğilmek" (TDK).

Beñzer yir öpdî devlet işiginde ol şanem

Kim böyle 'ayn-ı āb-ı hayāt oldı ol dehan (s.105, ş.80)

"O put gibi güzel sevgili devlet eşiğinde yer öpmüşe benzer ki o ağız böyle hayat suyunun kaynağı oldu."

3.3.2.81.Yol gözlemek

1. "Bir şeyin olmasını ummak",
2. "Bir kimsenin gelmesini beklemek" (TDK).

Yâsemen uş der ü dîvâra çıķup yol gözedür

Gele gülzâra diyü pâdişeh-i baħr ü ber (s.512, g.234=228/ 8)

"Deniz ve karaların padişahı gül bahçesine gelsin diye yasemin kapı ve duvara çıkıp yolu gözler."

3.3.2.82.Yüz sürmek

"Büyük sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşiğine, ayağına doğru sürercesine eğilmek" (Aksoy, 1988, s.1134).

"Aşırı sevgi göstermek amacıyla eğilmek" (TDK).

Ķapuña yüz sürmege bir feth-i bâb ola diyü

Kunduzini ħalka eyler kâkül-i müşķin-i döst (s.162, Ő.13/23)

"Kapına yüz sürmeye bir kapı açılsın diye sevgilinin mis kokulu saçı kendisini halka eyler."

Yüz sürüp dergâhuna dîdârün ile muğtenim

Olalı Ca' fer ķulunda ķalmadı sevdâ-yı 'îd (s.184, Ő.15/37)

"Yüz sürüp dergâhına yüzün ile ganimet bulduğundan beri Cafer kulunda bayram sevdası kalmadı."

Bin dil u cân ile her dem yüz sürüp dergâhuna

Dilberâ ferşin ķapunun zer-nigâr itsem gerek (s.205, t.19/25)

"Bin gönül ve can ile her dem dergâhına yüz sürüp ey sevgili kapının zeminini altınla nakşetsem gerek."

Çapuna yüz sürmek için rûy olur ser tâ kadem

Hidmetüne gösterür şol denlü hırş ü âz gül (s.311, ş.32/24)

"Kapına yüz sürmek için baştan ayağa zemin olur. Gül hizmetine o denli hırs ve tamah gösterir."

Zülf-i siyehi perde-i Beytü'l-Harem iken

Yüz sürmege ol zülf-i semen-sāya kıomazlar (s.343, g.36/2)

"Sevgilinin siyah saçı Beytül Haramın örtüsü iken, o yasemin kokusu sürülmüş saça yüz sürmeye izin vermezler."

Ca'fer boyunu halka daği eylese devrân

Yüz sürmege dergâh-ı mu'allāya kıomazlar (s.344, g.36/7)

"Cafer devran senin boyunu halka dahi etse yüce dergâhına yüz sürmeye koymazlar/bırakmazlar."

Bir gül-i ra'nâdur ol kim bâğa gelse Ca'ferâ

İzine yüz sürmege her serv bir cārüb olur (s.367, g.61/5)

"Ey Cafer o iki renkli açan bir gül ki bahçeye gelse her servi ağacı izine yüz sürmeye süpürge olur."

Bâğı yârun kûyına benzetdi benzer yâsemîn

Kim çıkup yüz sürmediği bir der ü dîvâr yok (s.394, g.92/6)

"Yasemin bahçeyi sevgilinin mahallesine benzetmiş olmalı ki çıkıp yüz sürmediği bir kapı ve duvar yok."

Yüz sürer şol denlü 'âşıklar der ü dîvârına

Kim gören şanur zer-endüd olmuş eyvânun senün (s.395, g.94/2)

"Âşıklar o denli kapı ve duvarına yüz sürer ki gören senin köşkün altından parlatılmış zanneder. "

Niçe yıllardur apua yz srer Ca'fer veli

Rahm idp bir gn anu hlini tefti itmedn (s.407, g.109/7)

"Ne zamandır Cafer kapına yz srer. Lakin acıyıp bir gn onun halini soruturmadın. "

3.3.2.83.Yz vermek (yz verince astarını istemek)

"Kendisine gsterilen kck bir ilgiden ımararak geni yetki elde etmeye, daha ok yarar saqlamaya alımak" (TDK).

Nik-hvh ho ttup terk-i bed-endi itmedn

Gl gibi yz virdn ayra ey i itmedn (s.407, g.109/1)

"Dostu ho ttup kt fikir sahibini terk etmedin. Yabancılar/ rakiplere gl gibi yz verdin, iyi i etmedin."

3.3.2.84.Yz kara

"Utanacak bir durumu bulunan" (Aksoy, 1988, s.1135).

"Utanacak bir durumda olmak" (TDK).

Olmaz idi byle yzi ara baı aaa

Olmasa 'ahdnde kfir kkl-i mkn-i dst (s.162, .13/22)

"Sevgilinin misk kokulu saı yeminini inkr etmese, byle yz kara baı aaı olmazdı."

3.3.3.Halk Tabirleri

3.3.3.1. Allah başarılı kılsın (muvaḥḥak eylesin)

"Bir işe başlamadan önce o işin güzel sonuçlanması için Allah'tan yardım istemektir. "

Fikrũn ol Ca'fer ki rāh-ı yārda ḥāk olasın

Ḥāk muvāfiḳ eylesün taḳdîre tedbîrũn senũn (s.409, g.111/7)

"Cafer senin düşüncen o ki sevgilinin yolunda toprak olasın. Allah senin tedbirini takdire uygun görsün."

3.3.3.2.Allah dermansız dert vermesin

"Dert de, çare de Allah'tan gelmektedir. Allah'ın çaresiz dert vermemesinin istendiği durumlarda kullanılır. "

Virmesün Allah derd-i bî-devāyı kimseye

Ḳılmasun dilber vefāsuz dil-rübāyı kimseye (s.475, g.194=188/1)

"Allah kimseye dermansız dert vermesin. Kimseye vefasız gönül alan güzeli sevgili yapmasın. "

3.3.3.3.Gözlerinden öpmek

"Vedalaşmak, özlem, sevgisini belli etmek veya gurbet acısı gibi anlamlarda kullanılan sözdür. "

Yā Rab kim ola k'ilede benden peyām aña

Öpüp iki gözün ide biñ biñ selām aña (s.319, g.7/1)

" Ya Rab kim ki benden ona haber iletirse iki gözünü öpüp bin bin selam etsin."

3.3.3.4.Göğsünü germek

"Sevdiği insana zarar gelmesin diye kişinin kendini feda ettiği durumlarda kullanılır. "

Gögüs gereydi siper kıan içeydi şu yirine

Niteki gamze-i cânân pelârek-i hûn-hvâr (s.284, k.30/21)

"Sevgilinin gamzesi gaddar/kan dökücü bir ok olduğu için siper göğüs gerip su yerine kan içseydi."

3.3.3.5.Kan içmek

"Kan içmek sözü "and vermek", "yemin etmek" anlamlarında kullanılır. "

Gögüs gereydi siper kıan iceydi şu yirine

Niteki gamze-i cânân pelârek-i hûn-hvâr (s.284, k. 30/21)

"Nasıl ki sevgilinin gamzesi gaddar/kan dökücü bir çeliktir/oktur. Siper göğüs gerip su yerine kan içseydi."

3.3.3.6.Kan yutmak

"Halk arasında azap/sıkıntı çekmek veya bir şeyi gizlemek anlamındadır. Şair bu beyitte ise âşıklık halinin yaratmış olduğu sıkıntı anlamında kullanılmıştır."

Ķan yudarsam cân-ı la'lünden n'ola kim 'âşığa

Mey ciğer kıanı şürâhî dil piyâle cân gerek (s.101, g.101/3)

"La'l taşı gibi olan dudağının kadehinden kan yutarsam şaşılmaz. Âşığa ciğer kanı mey, gönül sürahi, cân kadeh gerek."

3.3.3.7.Kapısına gelmek

"Yalvarmak anlamında kullanılan sözdür."

Şu gibi sürinü sürinü yüzüm üstine

Geldüm kapuña 'âşık-ı dîdârunâm senüñ (s.402, g.103/6)

"Yüzüm üstüne su gibi sürüne sürüne kapına geldim. Senin yüzünün âşığıyım."

3.3.2.8.Nazar etmek

"Sözlük anlamı 'görmek, bakmak, düşünmek''dir." (Gürkan, 2006, s. 443).

Cân nazar eyleye mi serv-i gül-endâmlara

Seni gören bağa mı gayrı dil-ârâmlara(s.476, g.196=190/1)

"Can, gül endamlı servi (boylulara) nazar eyler mi? Seni gören başka güzellere bakar mı?"

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, on beşinci yüzyılda yaşamış devlet idaresi görevlerinde bulunmuş bir şairdir.

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin eserleri yaşadığı devrin dil ve üslup özelliklerini yansıtmaktadır. Türkçenin baskın olduğu sade bir üslupla, sadece nesirde yer yer Arapça ve Farsça ifadeler yer vermiştir.

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, eserlerinde kullanmış olduğu Türkçe ifadeleri atasözleri ve deyimlerle desteklemiş, kelime oyunları yaratmıştır. Özellikle Divan'ında mısralar arasına atasözleri, deyimler, çok bilinen ifadeler (halk tabirleri), ayet ve hadisler eklemiştir. Mahalli Türkçeyi hissettiren konuşma diline sahip bir dil kullanmıştır.

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin Divan'ı atasözü ve deyimler açısından incelendiğinde beş atasözü, seksen dört deyim ve sekiz tane halk tabiri saptanmıştır.

Ca'fer Çelebi beyitlerinde bu söz öbeklerini hayal dünyasını ve manayı desteklemek amacıyla kullanmıştır.

Divan'da en çok kullanılan deyim, "dem vurmak" ve "yüz sürmek" olduğu saptanmıştır.

Kullanılan deyim ve atasözlerinin nazım şekilleri açısından dağılımına baktığımızda tüm atasözlerinin gazel nazım şeklinde kullanıldığını görmekteyiz. Kaside nazım şekliyle yazılan deyimlerin ise "ciğeri yanmak", "dil uzatmak", "göz yummak", "haram olmak", "kan ağlamak" ve "yemin(ant) vermek" olduğu tespit edilmiştir.

Çelebi, Divan'ında atasözlerini daha çok öğüt verme niteliğinde kullanmış olup deyimleri ise sevgiliye karşı duymuş olduğu ıstırabı, yaşamı boyunca görmüş olduğu haksızlıkları daha anlamlı ve süslü bir şekilde anlatmak için kullanmıştır.

"Ağzı köpürmek", "ayağını öpmek", "ayaklar altına düşmek", "ayakta direnmek (ayakta kalmak)", "ayrı düşmek", "bağrı yanık olmak", "bağrına basmak", "bağrına taş basmak", "bağrını delmek", "başı aşağı olmak", "belaya düşmek", "ciğeri yanmak", "dem vurmak", "derdine derman olmak", "derisini yüzmek", "düğüm olmak", "el vermek", "göklere çıkmak(erişmek)", "gözden ırag olmak", "gözü (yaş) dolmak",

"gözüne uyku girmemek", "gözünün yaşına bakmamak", "haram olmak", "helak etmek (olmak) ", "iki göz iki çeşme", "kül etmek", "sevdasına düşmek" ve "yer öpmek" deyimlerinde sevgilinin acımasızlığını ifade etmek için kullanmıştır.

Çelebi, Divan'ında kullandığı kimi atasözü ve deyimlerde bazı kelime ve ifade değişikliklerine yer vermiştir. "iyilik yap denize at" atasözünü "iyilik yap suya sal", "abesle uğraşmak" deyimini "abes hevalar", "ayakta direnmek (ayakta kalmak) " deyimini "ayakta koymak", "gözleri kan çanağına dönmek" deyimini "çeşmi kan oldu", "gözü açılmak" deyimini "gönül gözünün açılması", "gözüne uyku girmemek" deyimini "gözlerim uyku yüzü görmedi", "nabza göre şerbet vermek" deyimini "mizaca göre şerbet vermek" ve "naza çekmek" deyimini "naz etmek" şeklinde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H., (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara, Yazı Kurulu: Recep Toparlı, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Mustafa Argunşah, Nurettin Demir, Tezcan Aksu, Beyza Gültekin, TDK Yayınları.

Akalın, Ş. H., Aksu, B. T. ve Toparlı, R. (2022). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (1982), *Her Yönüyle Dil - 3*, TDK Yayınları, Ankara.

Aksan, D. (2004). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara. Engin Yayınevi.

Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. c.1. 4. bsk. Ankara: TDK Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. İnkılap Yayınları.

Altaylı, S. (2010). Atasözü ve Deyimler Arasındaki Fark, Karadeniz Araştırmaları, s. 125-134.

Ay, Ü. (2020). Tâcizâde Ca'fer Çelebi. N. Öztoprak & H. Kaya (Ed.). Üniversiteler için eski türk edebiyatı metin şerhi (14-16. Yüzyıllar) içinde (s. 315-322). İdeal Kültür Yayıncılık.

GIBB, E. J. Wilkinson. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi I-II*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara. Atatürk Kültür.

Demir, T. (2004). *Türkçe Dilbilgisi*, Kurmay, Ankara.

Dilçin, D. (2018). *Edebiyatımızda Atasözleri* (3. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ertonga, C. (1987). Tâcî-zâde Cafer Çelebi: Devri, Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti, Gazelleri Şerhi, [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü], İstanbul, 1987.

Erünsal, İ. E. "TÂCÎZÂDE CÂFER ÇELEBİ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tacizade-cafer-celebi>, Erişim Tarihi: 23.01.2023.

Erünsal, İ. E. (2018). TÂCÎ-ZÂDE CA'FER ÇELEBİ D İVÂN. Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü www.kulturturizm.gov.trhttp://ekitap.kulturturizm.gov.tr Erişim Tarihi: 23.01.2023.

Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.

Gülüm, E. (2014). XV. Yüzyılın ilk yarısında telif edilen divanlarda atasözleri ve deyimler, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürkan,S.L. 'Nazar',TDVİslâmAnsiklopedisi,<https://islamansiklopedisi.org.tr/nazar--goz-degmesi#1>, Erişim Tarihi: 23.01.2023.

Hatiboğlu, V. (1982). *Türkçenin Sözdizimi*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, (2.baskı), Ankara.

Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin yayınları, Ankara

Hüsameddin, H., & Durağı, N. (2015). çeviriyazı Bilgin Aydın. Rıfat Günalan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kartal, Y. (2020). 14. Yüzyıl Anadolu Sahası Şairlerinden Kadı Burhaneddin, Ahmedî Ve Hoca Dehhânî'de Atasözleri Ve Deyimler [Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi].

Kaya, B. A. (2011). Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 11-54.

Kaya, B. (2020). Bâkî Divanı'nda Atasözü ve Deyimler. *Asia Minor Studies*, 8(1), 403-417.

Kılıç, F. (2018). *Âşık Çelebi Meşâirü'ş-Şu'arâ* 3. Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, www.kulturturizm.gov.tr <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> Erişim Tarihi, 05.01.2023.

Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

Özdemir, E. (1997). *Açıklamalı-Örneklî Deyimler Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Parlatır, İ. (2008). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü-I atasözleri*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Parlatır, İ. (2008). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü-II deyimler*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yay., Ankara.

Saraç, Y. (2019). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat* (1. Baskı). Gökkuşbe Yayınları.

Sinan, A. T. (2008). Deyim Kavramı Üzerine Notlar 1. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. s. 91-98.

Sungur, N. (1998). *Tâcizâde Cafer Çelebi Heves-nâme*(İnceleme- Tenkitli Metin), [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].

Şen, F. M. (2002). Tacizade Cafer Çelebi Divânı'nda XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı toplum hayatı. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Şen, F. M. "HEVES-NÂME / MAHABBET-NÂME (CA'FER)". Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/heves-name-mahabbet-name-cafer-tees-1381>. [Erişim Tarihi: 27 Ocak 2024].

Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2017). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (12. Baskı). Dergâh Yayınları.

Tanyeri, M.A. (1999). *Örnekleriyle Divan Şirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara

Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yay, İstanbul.

Türk Dil Kurumu, Atasözleri ve deyimler sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi, 23.01.2022.

Türkçe Sözlük, (2005). TDK Yayınları, Ankara.

Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, abc kitabevi, İstanbul.

Yelten, M. (1989). “Nev’i-zâde Atâyî’nin Sohbetü’l-Ebkârı ve İçindeki Atasözleri İle Deyimler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*1985, s. 171-191.

EKLER

EK A. Etik Kurul Onay Belgesi

T.C	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZİNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	Kaan Bursal
ÖĞRENCİ NO	2021012009
TEL. NO.	
E - MAİL ADRESLERİ	
ANA BİLİM DALI	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	TEZ
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT DÖNEMLIK KAYDININ YAPILIP-YAPILMADIĞI	2023 / 2024- GÜZ DÖNEMİ KAYDINI YENILEDİM.
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	Klasik Türk Edebiyatı alanında eser vermiş şair ve yazarlar atasözü ve deyimlere eserlerinde sıkça yer vermişlerdir. Bu şairlerden biri XV. yüzyılda yaşamış olan Tâci-zâde Ca'fer Çelebi'dir. Bu tezin konusu Tâci-zâde Ca'fer Çelebi'nin divanında yer alan atasözleri ve deyimlerin kullanıldığı beyitleri tespit etmek ve bu beyitlerin incelemesini yapmaktır.
TEZİN AMACI	Araştırmanın amacı 15. yüzyılda yaşamış olan ve divan sahibi Tâci-zâde Ca'fer Çelebi'nin eserindeki atasözleri ve deyimleri tespit etmek ve bu atasözleri ve deyimlerin kullanılmış olduğu beyitlerdeki anlamları ortaya çıkarmaktır.
TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	Atasözleri ve deyimler geçmişten günümüze kadar ulaşan, uzun deneme ve tecrübe sonucu ortaya çıkan, yer yer mecazlı bir söyleyiş ve anlam derinliğine sahip öğüt niteliğinde kalıplaşmış sözlerdir. Psikoloji, felsefe, sosyoloji, ahlak, tarih ve folklor gibi birçok yönden inceleme konusu edilmeye değer olup; söyleniş güzelliği, anlatımdaki güç ve kavramın zenginliği açısından önemli bir dil yapılarıdır. Tâci-zâde Ca'fer Çelebi Divân'ında Atasözleri ve Deyimler adını taşıyan bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Giriş", ikinci bölüm "Yöntem", üçüncü bölü "Bulgular" da ise atasözleri ve deyimlerin tanımı yapılmış olup Tâci-zâde Ca'fer Çelebi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonrasında ise divanda geçen atasözleri, deyimler ve halk deyişleri incelenip son bölümde ise verilen tüm bilgiler toplanıp sonuca bağlanmıştır. Yazılan bu teze Ca'fer Çelebi'nin divanında atasözü, deyim ve halk deyişlerinin nasıl kullanıldığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Anahtar kelimeler: Tâci-zâde, Divan, atasözü, deyim, halk deyişi
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	
İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI-ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	
YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNE/ HANGİ KURUMUNA/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAĞI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER	
UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇEKLERİN UYGULANACAĞI	

EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, V.B. GİBİ EVRAKLARIN İŞİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADET/SAYFA OLDUKLARINA AİT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)	1) (.....) Sayfa Ölçeği.					
	2) (.....) Sayfa Anketi.					
	3) (.....) Sayfa Formları.					
	4) (.....) Sayfa					
ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI: KAAN BURSAL						
ÖĞRENCİNİN İMZASI: Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı ıslak imzalıdır. TARİH: 29 / 12/ 2023						
TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU						
1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilecektir.						
2. Anılan konu Klasik Türk Edebiyatı faaliyet alanı içerisine girmektedir.						
1.TEZ DANIŞMANININ ONAYI	2.TEZ DANIŞMANININ ONAYI (VARSA)	ANA BİLİM DALI BAŞKANININ ONAYI	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI			
Adı - Soyadı: Belde AKA KİYAĞA	Adı - Soyadı:	Adı - Soyadı: Sevin Arslan	Adı - Soyadı: Murat Koç			
Unvanı: Doç. Dr.	Unvanı:	Unvanı: Prof Dr.	Unvanı: Prof. Dr.			
İmzası: Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı ıslak imzalıdır.	İmzası:	İmzası: Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı ıslak imzalıdır.	İmzası: Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı ıslak imzalıdır.			
29.12.2023	... / ... / 20....	29.12.2023	29.12.2023			
ETİK KURULU ASIL ÜYELERİNE AİT BİLGİLER						
Adı - Soyadı: Şehnaz ŞAHINKARAKAŞ	Adı - Soyadı: Yücel ERTEKİN	Adı - Soyadı: Şirvan KALSIN	Adı - Soyadı: Mustafa BAŞARAN	Adı - Soyadı: Mustafa Tefvik ODMAN	Adı - Soyadı: Hüseyin Mahir FİSUNOĞLU	Adı - Soyadı: Jülide İNÖZÜ
Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.
İmzası :	İmzası :	İmzası :	İmzası :	İmzası :	İmzası :	İmzası :
29 / 12 / 2023	29.12.2023	... / ... / 20....	... / ... / 20....	... / ... / 20....	... / ... / 20....	... / ... / 20....
Etik Kurulu Jüri Başkanı - Asıl Üye	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi
OY BİRLİĞİ İLE	☒	Çalışma yapılacak olan tez için uygulayacak olduğu Anketleri/Formları/Ölçekleri Çağ Üniversitesi Etik Kurulu Asıl Jüri Üyelerince İncelenmiş olup, / / 20..... - / / 20..... tarihleri arasında uygulanmak üzere gerekli izin verilmesi tarafımızca uygundur.				
OY ÇOKLUĞU İLE	☐					
AÇIKLAMA: BU FORM ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANDIKTAN SONRA ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ SEKRETERLİĞİNE ONAYLAR ALINMAK ÜZERE TESLİM EDİLECEKTİR. AYRICA FORMDAKİ YAZI ON İKİ PUNTO OLACAK ŞEKİLDE YAZILACAKTIR.						

EK B. Etik Kurul Kararı

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-23867972-050.04.04-2400000173
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Kararı Alınması Hk.

08.01.2024

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi: Rektörlük Makamının 09.03.2021 tarih ve E-81570533-050.01.01-2100001828 sayılı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu konulu yazısı.

İlgi tarihli yazı kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans Programlarında tez aşamasında kayıtlı **Oğuzhan Mete KARABIYIK, Kaan BURSAL, Muhammed Enver GÖKKILIÇ, Naime ÖRDEK, Mehmet Ali ÇİL** isimli öğrencilere ait tez evraklarının " Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayı" alınmak üzere Ek'lerde sunulmuş olduğunu arz ederim.

Prof. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ek : Öğrencilere Ait Dosyalar.

EK C. Tez Etik Kurulu İzin İstek Yazısı

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : E-81570533-044-2400000502
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurul İzni Hk.

17.01.2024

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : a) 08.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000172 sayılı yazınız.
b) 08.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000173 sayılı yazınız.
c) 10.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000274 sayılı yazınız.

İlgi yazılarda söz konusu edilen **Sena AKPARLAK, Oğuzhan Mete KARABIYIK, Kaan BURSAL, Muhammed Enver GÖKKILIÇ, Naime ÖRDEK, Mehmet Ali ÇİL, İpek NUMANOĞLU EŞBERK, Gülenay TÖMEK, Barış ESER, Rukiye Yaren OZAN, Gökmen AYDIN, Muhammet Tuğrul ÖZEN ve Senay DEMİR** isimli öğrencilerimize ait tez evrakları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda incelenerek uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal AY
Rektör